

DOM TROR ATT DOM VET BÄTTRE

BARNET SOM RÄTTIGHETSBJÄRNARE
BARNOMBUDSMANNEN 2020

© Barnombudsmannen 2020

DOM TROR ATT DOM VET BÄTTRE

är utgiven av Barnombudsmannen, Stockholm 2020

Barnombudsmannen, Box 22106, 104 22 Stockholm
Telefon 08-692 29 50, Fax 08-654 62 77
info@barnombudsmannen.se, www.barnombudsmannen.se

Fler exemplar kan beställas från: Norstedts Juridik, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, E-postadress: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

Grafisk form: Lisa Jansson/Global Reporting

Texter: Barnombudsmannen

Illustrationer: Christina Heitmann

Tryck: TMG Tabergs

ISBN 978-91-87448-99-7

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

DOM TROR ATT DOM VET BÄTTRE

**BARNET SOM RÄTTIGHETSBJÄRARE
BARNOMBUDSMANNEN 2020**

FÖRORD

Sverige är ett av världens bästa länder för barn att växa upp i. Trots det vet vi att barn utsätts för allvarliga rättighetskränkningar varje dag.

Den första januari 2020 blev barnkonventionen lag. Det är en viktig milstolpe i Sveriges arbete för barns rättigheter. Lagar gör skillnad och förändrar beteenden. Min förhoppning är att den nya lagen ska få lika stor inverkan på barns liv som agalagen från 1979 fått. Men förändringar sker inte av sig självt, därför är det fantastiskt att se det intensiva arbete som pågår hos myndigheter, i kommuner och regioner för att leva upp till lagen. Den vilja och det engagemang som beslutsfattare och tjänstepersoner har för att barnkonventionen ska genomföras ger hopp och framtidstro.

Lagen ger möjligheter att åtgärda de brister som fortfarande finns och hindrar barn från att få sina rättigheter tillgodosedda. I den här rapporten lyfter vi särskilt tre områden där det krävs förändringar: Barnrättsperspektivet i utredningar och rättsprocesser måste stärkas, föräldrarättens inskränkningar på barnrätten behöver begränsas och barnets möjligheter att hävda sina rättigheter och få upprättelse måste säkerställas.

Samverkan och samarbete mellan aktörer runt barnet är nödvändigt och utgångspunkten måste alltid vara barnets behov. Tydliga krav på systematik och rutiner behövs för ett framgångsrikt barnrättsarbete. Det är i det dagliga arbetet vi kan åstadkomma förändringar. Tid måste finnas för att lyssna på barnet, krav ställas på att bedömning av barnets bästa alltid görs och frågor om våld

ska vara rutin. Då kan barnkonventionen som lag få genomslagskraft.

I arbetet med rapporten har vi gjort en attitydundersökning bland allmänheten. Barnkonventionen gäller alla barn i Sverige men undersökningen visar att vi gör skillnad på barn och att vissa barn anses mer skyddsvärda än andra. Det bekymrar mig mycket. Samtidigt finns ett starkt stöd bland allmänheten att barn ska ges möjlighet att föra fram klagomål och få upprättelse när deras rättigheter kränks, vilket är glädjande.

Det är staten och de som staten delegerat ansvar till – kommuner, regioner och myndigheter – som kan avkrävas ansvar enligt barnkonventionen. Men som vuxna har vi alla en viktig roll att spela och ett ansvar att skydda och hjälpa barn. Våga fråga och våga lyssna. Det kan innebära hela skillnaden för ett barn som har det svårt. Jag har hört så många gånger: Om bara någon hade frågat, om någon hade sett eller gjort något för att hjälpa mig. Varför var det ingen som ingrep?

Vuxna behöver visa civilkurage och vi kan alla göra skillnad!

Jag vill rikta ett särskilt tack till alla barn som medverkat i arbetet med rapporten och

delat med sig av erfarenheter, tankar och råd.

FOTO: JONAS MALMSTRÖM

Elisabeth Dahlin,
barnombudsman

INNEHÅLL

1. Förord	4
2. Rekommendationer och förslag	6
3. Inledning	9
4. Synen på barn och barndomen	11
5. Barnet i lagstiftningen	13
6. Attityder till barns rättigheter hos allmänheten och barn själva	17
7. Barnet i utredning och rättsprocess	36
8. Analys och sammanfattande diskussion	44
9. Så gjorde vi rapporten	54
10. Definitioner och begrepp	56

REKOMMENDATIONER OCH FÖRSLAG

Barnkonventionen som lag trädde ikraft den första januari 2020. För att lagen ska bli det startskott för ett fördjupat barnrättsarbete som krävs lämnar Barnombudsmannen här tre huvudförslag till regeringen. Vi föreslår att:

1. Barnrättsperspektivet i utredningar och rättsprocesser stärks

- > För in bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen, utred möjligheterna att införa sådana bestämmelser även i rättegångsbalken.
- > Möjliggör återförvisning till underrätt eller utredande myndighet när barnet inte har fått komma till tals och barnets bästa inte har bedömts eller beaktats.
- > Förtydliga domstolens utredningsansvar och stärk möjligheten att ta in sakkunskap¹ i ärenden som rör barn.
- > Ge barnet ställning som part i mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge och inför därmed möjlighet för barnet att få ett eget ombud i processen som enbart för barnets talan.
- > Säkerställ att barnet företräds av samma ombud i parallella processer, om inte det bästa för barnet är att ha olika ombud.
- > Utred möjligheten att inrätta specialdomstolar i ärenden som rör barn.

Rättsväsendet och utredande myndigheter har ofta en central roll för barn i utsatta situationer och en översyn av hela rättsprocessen – såväl den straffrättsliga som den civil- och förvaltningsrättsliga – behöver göras med utgångspunkt i barnets rättigheter. Översynen bör ta stöd i hur barnkonventionen har tolkats av FN:s barnrättskommitté. Europarådets riktlinjer för ett barnvänligt rättsväsende bör också användas. Alla delar av processen behöver genomlysas – från utredningar hos relevanta myndigheter till domstolsprocessen, inklusive överklagandeprocessen. Utgångspunkten bör vara ett tydligt barnrättsperspektiv som sätter barnets bästa i centrum.

Domstolans utredningsansvar, möjligheten till återförvisning vid otillräcklig utredning utifrån ett barnrättsperspektiv samt möjligheten för domstolar att ta in oberoende sakkunskap i ärenden som rör barn bör ges särskild vikt i översynen. Som helhet bör översynen göras brett och förutsättningslöst och inte vara främmande för att diskutera helt nya lösningar, som till exempel införande av särskilda domstolar som hanterar ärenden som rör barn. Principen måste vara att barnet ska skyddas i processen och inte *från* processen. Barnet ska skyddas i domstolen, inte *från* domstolen.

1. Se vidare under analys, här tänker vi oss att möjligheterna att ta in sakkunniga, sakkunskap och s.k. amicus curiae utlåtanden stärks.

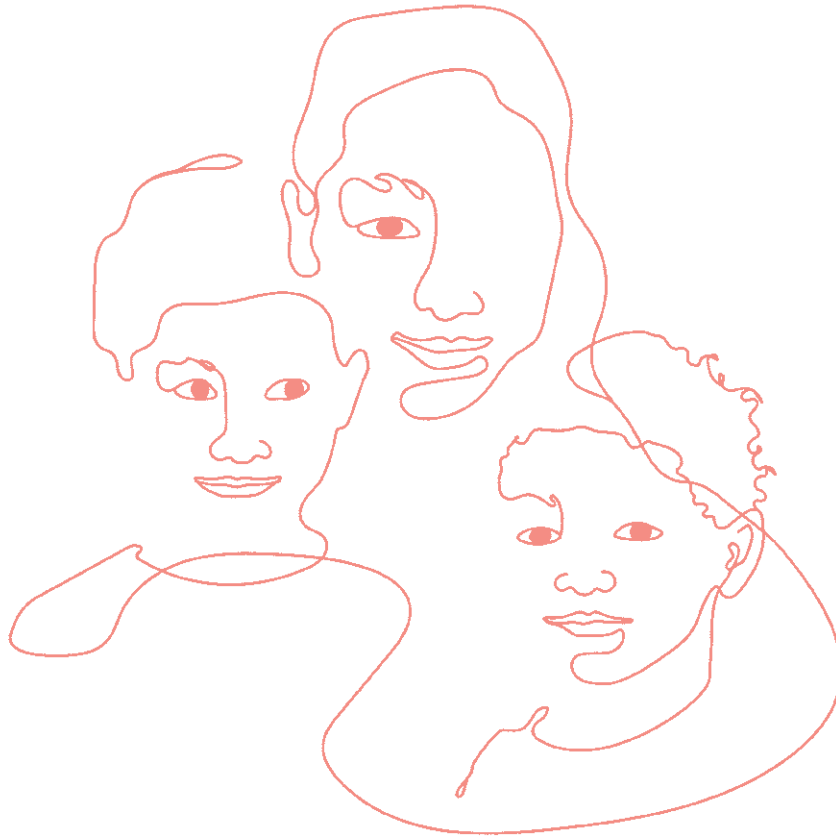
2. Föräldrarättens inskränkningar på barnrätten begränsas

- > Utred barns och föräldrars ställning i lagstiftningen.
- > Gör en genomlysning av hur samtycke från vårdnadshavare påverkar barnets möjligheter att komma till tals och föra fram klagomål vid rättighetskränkningar.
- > Utred alternativa lösningar till vårdnadshavarens samtycke så som mognadsbedömningar och samtycke från tredje part.
- > Stärk barnets rätt att komma till tals i lagstiftningen och hos utredande myndigheter.
- > Säkerställ att barnets bästa bedöms och beaktas i alla åtgärder som rör barn.

Föräldrarätten är stark i Sverige och i vissa fall begränsar den allvarligt barnets möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda. Det gäller särskilt i förhållande till

barnets möjligheter att komma till tals hos olika myndigheter, hävda sina rättigheter eller att få upprättelse när dessa kränks. Föräldrarätten ses traditionellt som starkare än barnrätten, något som fortfarande också uttrycks i lagstiftningen. Det blir särskilt tydligt när det gäller barn i redan utsatta situationer som till exempel barn inom den sociala barnvården, barn som utsatts eller bevittnat våld i hemmet och barn i vårdnadstvister.

Med barnkonventionen som lag ställs detta på sin spets – vad ska väga tyngst i ärenden som rör barn? Problematiken och konsekvenserna av föräldrarättens starka ställning har lyfts av Barnombudsmannen, andra myndigheter och flera andra aktörer under många år. Nu krävs genomgripande åtgärder för att begränsa föräldrarätten så att intentionen med barnkonventionen som lag får genomslag.

3. Barns möjligheter att hävda sina rättigheter och att få upprättelse säkerställs

- > Stärk barns lokala, regionala och nationella klagomöjligheter.
- > Tillträd det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om en klagomekanism.
- > Utred möjligheterna för Barnombudsmannen att ta emot, utreda och besluta i enskilda ärenden som rör barn, samt att företräda barn i domstol.

För ett barn som saknar vårdnadshavare med resurser och kapacitet att driva processer, eller har vårdnadshavare som inte står på sin sida, är den möjligheten starkt begränsad. I praktiken betyder detta att barn som befinner sig i de mest utsatta situationerna är de med sämst möjlighet till upprättelse. De möjligheter till upprättelse som finns idag är på nationell nivå medan de

flesta beslut som rör barnet fattas på lokal och regional nivå. Därför behövs klagomöjligheter där. Detta skulle både öka tillgängligheten för barnet och göra utredningarna enklare. Barn i Sverige saknar också möjlighet att söka upprättelse på internationell nivå i de fåtal fall där ingen möjlighet till upprättelse finns nationellt. Sverige bör därför tillträda det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen så som redan 46 länder (varav 26 i Europa) har gjort, inklusive våra grannländer Danmark och Finland.

Det finns idag i princip² ingen instans som kan föra barnets talan utifrån alla rättigheter i barnkonventionen och där barnet också har möjlighet till reell upprättelse. Barnombudsmannen bör därför ges möjlighet att ta emot och utreda enskilda klagomål från den grupp den representerar, såsom andra ombudsmannafunktioner i Sverige kan.

2. Barn kan vända sig till JO eller JK, men dessa är okända för barn, inte barnanpassade och svårtillgängliga.

INLEDNING

Alla människor har mänskliga rättigheter. De skyddas på global nivå³ av den allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948, samt i FN:s nio kärnkonventioner om mänskliga rättigheter⁴, varav FN:s konvention och barnets rättigheter är en.

Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 och sedan dess har barnets rättigheter successivt stärkts i lagstiftning och den praktiska tillämpningen. Men det återstår fortfarande ett stort arbete för att barn ska ses som fullvärdiga rättighetsbärare och för att ett barnrättsbaserat synsätt ska genomföra alla åtgärder som rör barn – från lagstiftning till barnets vardag. Från Barnombudsmannens och andra aktörers tidigare granskningar, rapporter, utredningar och studier framgår att barnets rättigheter fortfarande inte respekteras. När barnkonventionen blev lag den första januari 2020 öppnades nya möjligheter för att åtgärda och komma till rätta med de brister som fortfarande hindrar barn att få sina rättigheter tillgodosedda.

Barnombudsmannens årsrapport 2020 syftar till att ge en ögonblicksbild av Sverige strax innan lagen trädde ikraft. Vi har pratat med barn om deras syn på sig själva och sina rättigheter, vi har undersökt allmänhetens syn på barnets rättigheter och hur domstolar och utredningar använder ett barnrättsbaserat synsätt. Vi tar avstamp i den faktiska situationen i Sverige idag för att se vad som behöver göras för att stärka barnets rättigheter så att intentionen med barnkonventionen som lag blir verklighet.

I rapporten har vi utgått från barnkonventionens fyra grundprinciper; skydd mot diskriminering (artikel 2), barnets bästa (artikel 3), rätten till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6), åsiktsfrihet, delaktighet och rätten att bli hörd (artikel 12). I den attitydundersökning vi genomfört bland allmänheten har frågorna utgått ifrån grundprinciperna och de observationer och slutsatser som FN:s barnrättskommitté och Barnombudsmannen tidigare dragit gällande tillämpningen av konventionens grundprinciper. Detsamma gäller för de samtal vi genomfört med barn. Under året gjorde vi också en granskning av tingsrättsdomar där

3. Flera regionala instrument om mänskliga rättigheter har också tagits fram. I Europa finns till exempel Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR). Denna konvention gäller som svensk lag sedan 1995.

4. Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (1966), Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966), Internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (1965), Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (1979), Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (1984), Konventionen om barnets rättigheter (1989), Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2006), International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990), (Sverige har inte ratificerat denna konvention), International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (2006), (Sverige har inte ratificerat denna konvention).

våld använts i uppfostrande syfte. Utifrån granskningen har vi breddat vår analys av barnet som rättighetsbärare i utredningar och rättsprocess. I både frågeställningar och analys har vi också använt oss av reso-

nemang och slutsatser som framkommer i Barnrättighetsutredningen⁵, Vårdnadsutredningen⁶, Tvångvårdsutredningen⁷ (LVU-utredningen) och Barnahusetvärderingen⁸.

Barnkonventionens grundprinciper

Artikel 2

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.

2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Artikel 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder.

3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.

2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

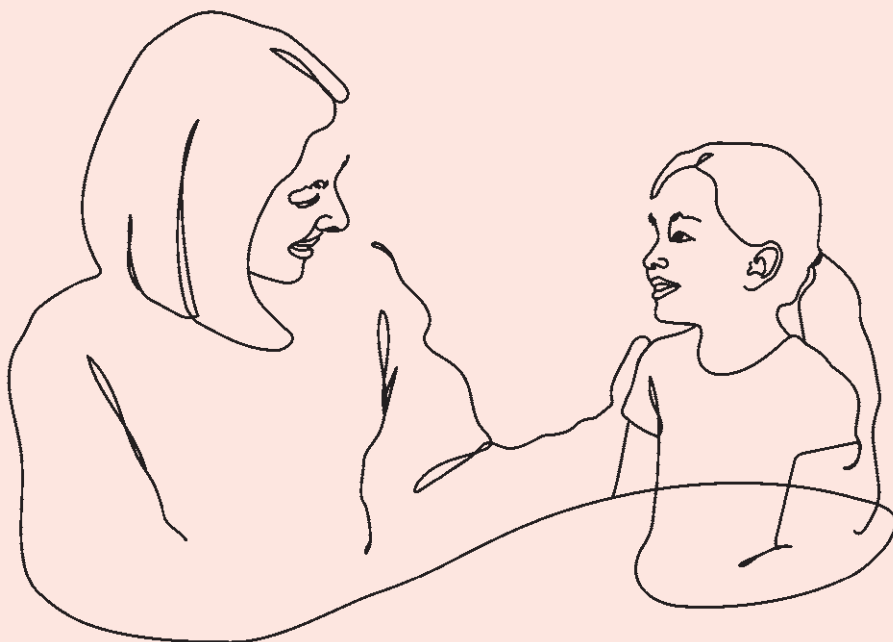
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

5. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19).

6. Se barnet! (SOU 2017:6).

7. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17).

8. Barnafrid, Slutrapport – Utvärdering av Barnahuset, 2019.

SYNEN PÅ BARN OCH BARNDOMEN

Synen på barn och barndomen har utvecklats dramatiskt de senaste 150 åren. Förr sågs barn ofta som föräldrarnas, i synnerhet faderns, egendom och det var upp till föräldrarna att uppfostra barnet efter eget tycke. Barndomen sågs som en förberedelse för livet som ansvarstagande vuxen. Barn var "inte ännu vetande", "inte ännu kunniga" – helt enkelt "inte ännu vuxna". De lagar som handlade om barn var barnskyddslagar, eller lagar som reglerade obligatorisk skolgång, och vars syfte inte var att se barndomens värde i sig, utan att barnet skulle förberedas för vuxenlivet. Barn sågs helt enkelt inte som människor med samma värde och rättigheter som vuxna.⁹

Under 1900-talet började barn ses som egna individer och fler förespråkade att barndomen hade ett värde i sig och att den inte bara var en transportsträcka mot

vuxenlivet. Tre pedagoger brukar nämnas som särskilt viktiga för att driva på den förändrade synen på barn och barndomen. I Sverige Ellen Key, i Storbritannien Eglantyne Jebb och i Polen Janusz Korczak.

I Sverige symboliseras skiftet i synen på barn och barndomen kanske främst av debatten och diskussionen kring våld i uppfostrande syfte, barnaga. Debatten pågick bland forskare, experter och i riksdagen från 1945 fram tills att det heltäckande skyddet mot barnaga antogs 1979.¹⁰ Trots att experter utdömt aga som en effektiv uppfostringsmetod i skolan, dröjde det till 1958 innan aga i skolan blev förbjudet. 1966 togs alla formuleringar om föräldrars rätt att aga sina barn bort ur föräldrabalken (1949:381), men något uttryckligt förbud formulerades inte förrän 1979. Det var också först inför debatten om ett uttryckligt förbud som diskussionen svängde från vad som ansågs vara föräldrarnas rätt, till fokus på vad som är

9. Se till exempel Verhellen, E, The Convention on the Rights of the Child – Reflections from a historical, social policy and educational perspective. Ur antologin Routledge International Handbook of Children's Rights Studies, Routledge, 2015.

10. Sverige var första land i världen som gav barn ett heltäckande skydd mot barnaga – det vill säga att aga i uppfostrande syfte är förbjudet inte bara, på institutioner och i skolan, utan också i hemmet.

barnets rätt – bland annat barnets rätt till fysisk och psykisk integritet.¹¹

4.1 Barnkonventionens barnsyn

1979, det internationella barnåret, föreslog Polen, som ett sätt att hedra Janusz Korczaks arbete, att FN skulle arbeta fram och anta en konvention om barnets rättigheter. Konventionen förtydligar både att barndomen har ett värde i sig och barnets status som rättighetsbärare; barn är inte "mini-människor med mini-mänskliga rättigheter"¹², utan fullvärdiga människor med samma rättigheter som vuxna och ska därmed också ha samma möjligheter att utkräva dessa.

Enligt barnkonventionen är barn både skyddsobjekt och rättssubjekt. Genom att barnkonventionen innehåller såväl de politiska och medborgerliga som de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, blir den dubbla synen på barn också tydlig. Barn är kompetenta individer som, precis som vuxna, har rätt till inflytande över sina liv. De har yttrandefrihet, religionsfrihet, mötesfrihet och rätt till privatliv. Däremot saknar barn den mognad, erfarenhet och kunskap som vuxna har och behöver därför också stöd från vuxenvärlden, till exempel för att skyddas mot våld och andra övergrepp. Barnet behöver också kunna få stöd från staten om föräldrarna inte kan ta sitt ansvar och staten är även ansvarig för att bygga upp ett socialt skyddsnet kring barnet.

4.2 Rättighetsbärare och ansvarsbärare

Vuxna med olika roller i barnets liv, till exempel vårdnadshavare, personal i förskola och skola, anställda i socialtjänst och hos polisen, är ansvarsbärare i förhållande till barnet.

Staten har en skyldighet att respektera, främja, skydda och uppfylla rättigheterna för barnet. Statens roll som den yttersta ansvarsbäraren framgår av barnkonventionens artikel 4. Rätten till upprättelse vid kränkningar är underförstådd i konventionen men finns uttryckt i andra centrala konventioner om mänskliga rättigheter¹³. I artikel 4 står:

"Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska konventionsstaterna till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet."

Barn ges inte rättigheter utan har rättigheter i egenskap av att vara människa. Som rättighetsbärare har barnet rätt att delta i den demokratiska beslutsprocessen, rätt till autonomi och rätt att självständigt utöva sina rättigheter. Ansvarsbäraren ska erkänna barn som rättighetsbärare, uppfylla barnets rättigheter och säkerställa att de nödvändiga verktyg som behövs för att hävda rättigheterna är tillgängliga för alla barn.¹⁴ En central del i att vara rättighetsbärare är att både kunna hävda sina rättigheter och få upprättelse när dessa kränks.

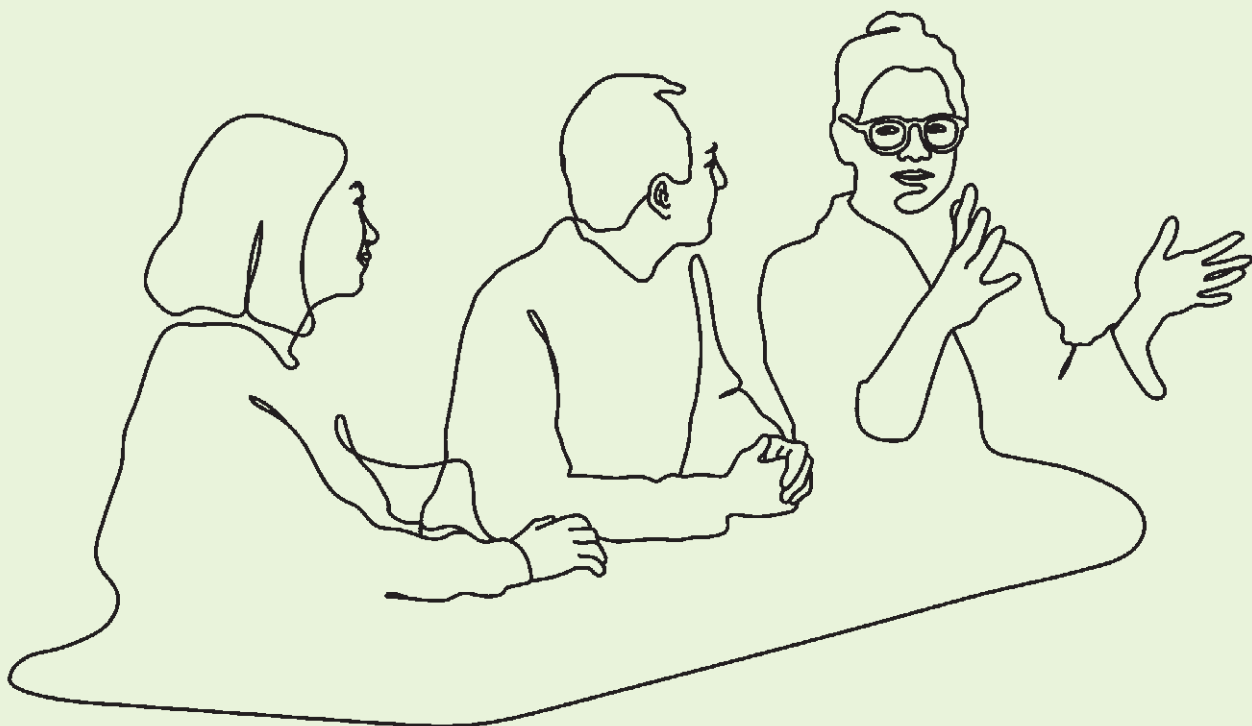
Utgångspunkten i skyddet av barn ska vara respekten för och främjandet av barnets mänskliga värdighet och fysiska och psykiska integritet, snarare än att se barnet som ett offer. Rätten att bli hörd och få sin åsikt beaktad måste systematiskt finnas med i alla skyddsprocesser och barnets egenmakt och eget deltagande är centralt.

11. För mer ingående information om vägen till ett agaförbud i Sverige, se Regeringskansliet och Rädda Barnen, Aldrig våld – 30 år av svensk lagstiftning mot äga, 2009.

12. På engelska "Mini-human beings with mini-human rights", ett uttryck som använts främst av Maud de Boer-Buquicchio, tidigare vice generalsekreterare för Europarådet, numera FN:s speciella rapportör om handel med och sexuell exploatering av barn.

13. Se till exempel Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artiklarna 2 och 3.

14. Se till exempel Eugeen Verhellen, The Convention on the Rights of the Child – Reflections from a historical, social policy and educational perspective. Ur antologin Routledge International Handbook of Children's Rights Studies, Routledge, 2015.

BARNET I LAGSTIFTNINGEN

Redan innan Sverige ratificerade barnkonventionen togs ett avgörande steg mot en stärkt barnrätt när det totala agaförbudet skrevs in i föräldrabalken 1979.

Riksdagen har sedan barnkonventionen ratificerades tagit flera steg för att barn ska erkännas som rättighetsbärare. Dels genom att föra in ett barnrättsperspektiv i relativt många lagar, dels genom de två nationella strategier för genomförandet av barnets rättigheter som antagits.¹⁵

Ett antal lagar har fått ett förstärkt barnrättsperspektiv, framförallt genom att skrivningar om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals förts in. Det gäller till

exempel utlänningslagen (2005:716), skollagen (2010:800), patientlagen (2014:821) och socialtjänstlagen (2001:453). I vissa fall, som i lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och föräldrabalken, har lagstiftaren gått längre än barnkonventionen och skrivit in att barnets bästa ska vara avgörande.¹⁶ I andra lagar, utlänningslagen och i föräldrabalken, har dock barnets roll som rättighetsbärare försvagats något, jämfört med barnkonventionen. Lagstiftaren har i dessa fall villkorat barnets rätt att komma till tals med ett olämplighetsrekvisit – i ärenden som rör barn ska barnet höras, om det inte anses olämpligt.¹⁷

15. Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige (prop. 1997/98:182) och Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/2010:232).

16. 1 § 5 st. lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga och 6 kap. 2a § föräldrabalken.

17. 1 kap. 11 § utlänningslagen och 6 kap. 19 § föräldrabalken.

5.1 Utredningar och granskningar

Hur ärenden som rör barn utreds och hanteras i processer har granskats utifrån ett barnrättsperspektiv i flera utredningar och studier. Granskningarna har bland annat handlat om hur barn kommer till tals i domstolsprocesser och hur utfallen i domsluten och beskrivningar i domskälen stämmer överens med barnkonventionen och dess grundprinciper.

5.1.1 Barnrättighetsutredningen

Barnrättighetsutredningen inledde sitt arbete 2013 och genomförde bland annat en kartläggning av hur svensk straffrättslig hantering av våldsbrott mot barn stämmer överens med barnkonventionen.¹⁸ Granskningen fann en hel del brister i hur barnets rättigheter tillgodoses i domstolsprocessen, i synnerhet i förhållande till de fyra grundprinciperna i barnkonventionen. Till exempel kunde liknande gärningar ligga till grund för både fällande som friande domar. Utfallet kunde också vara olika beroende på om domstolen anammade ett barnperspektiv eller föräldraperspektiv som huvudspår.¹⁹ I vissa domar kunde en bedömning av barnets bästa utläsas implicit vid val av påföljd, men då dessa aldrig hade beaktat barnets åsikter om påföljd, levde de inte upp till hur en prövning av barnets bästa ska gå till.²⁰ I kartläggningen framkom att åtalen om misshandel eller ofredande hade ogillats i 50 procent av fallen. Utredaren konstaterade att i vissa friande domar hade det troligtvis blivit en fällande dom om gärningen

hade riktats mot en vuxen. I dessa fall hade domstolarna antagit ett tydligt vuxenperspektiv och till viss del ursäktat den vuxnes bruk av våld med att det var en del i tillsynsansvaret som förälder, eller att den vuxne varit i en pressad situation. Det visade sig också i kartläggningen att smärtrekvisitet i misshandelsbrottet, det vill säga att åklagaren måste visa på att gärningen åsamkat barnet smärta som inte var omedelbart övergående, var svårt att bevisa i många fall och därför ledde till friande dom.²¹

Slutligen kunde utredningen också konstatera brister i barnets rätt att komma till tals. Även om de flesta barn som blivit utsatta för våld hade förhörts under förundersökningen, fanns det andra brister. Till exempel genomförandet av förhöret genom att ledande frågor hade ställts, vilket påverkar bevisvärdet av barnets utsaga. Det handlar också om bristande kompetens hos domstolarna vad gäller barns förmåga att återge en svår upplevelse.²²

5.1.2 Vårdnadsutredningen

Vårdnadsutredningen tillsattes 2014 för att utvärdera 2006 års vårdnadsreform och då särskilt utifrån ett barnrättsperspektiv.²³ Särskilt fokus i utredningen var hur barnets rätt att komma till tals tillgodosågs. Utredningen konstaterade att barnrättsperspektivet hade stärkts då barn i större utsträckning än tidigare kom till tals och att barnets bästa hade en framträdande roll vid bedömningar av frågor om vårdnad, boende och umgänge.²⁴

Men även om resultatet var en förbättring

18. Kartläggningen genomfördes av docent (numera professor) Anna Kaldal och Malou Andersson, doktorand i straffrätt (numera universitetslektor vid Uppsala universitet), båda vid Stockholms universitet. Fokus för granskningen var barnets ställning i förhållande till den tilltalade och om barnets ställning som särskilt skyddslöst påverkar domstolens bedömning av gärningens straffbarhet, rubricering, svårighetsgrad och straffvärde. Även gränsen mellan vårdnadshavarens fostrans- och tillsynsansvar och barnets straffrättsliga skydd har granskats. Granskningen tittade på tingsrättsdomar som rörde brotten misshandel och ofredande där den tilltalade varit barnets vårdnadshavare, förälder eller annan vuxen som lever i hushållsgemenskap med barnet. Se Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 238-270.

19. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 245-246.

20. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 251.

21. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 252 ff.

22. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 258-259.

23. En utvärdering av 2006 års vårdnadsreform (Kommittédirektiv 2014:84).

24. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 26.

jämfört med den utredning som gjordes av 2002 års vårdnadskommitté innebar det inte att resultatet var tillfredsställande. Kartläggningen visade att det fortfarande är vanligt att barns åsikter, inklusive hur de har beaktats vid bedömningen av barnets bästa, inte framgår av vare sig utredningar eller domar. I snitt framgick barnets inställning i drygt hälften av utredningarna och i färre än hälften av domarna. Störst var bristerna när det gällde yngre barn. Det var vanligt att inget enskilt samtal hållits med barn under sex år. Vissa familjerätter hade riktlinjer för när barn ska höras, vilka enbart utgick från barnets ålder, (vanligtvis 4–6 år) utan att beakta barnets mognad.²⁵

I 41 procent av de granskade fallen redovisade tingsrätten barnets inställning i domen. Barn kom i de flesta fall till tals i domstolen genom de vårdnadsutredningar som gjorts. Det var tydligt att ju äldre barnet var, desto oftare redovisades deras inställning. Inte i något fall av de som rörde barn mellan 0 och 5 år redovisades barnets inställning i tingsrättsdomen.²⁶

Av de 139 granskade målen hade barnet inte i något enda fall hörts direkt under huvudförhandlingen i tingsrätten. Utredningen höll olika hearings med professionella och den generella åsikten var att det inte var förenligt med barnets bästa att höras vid förhandling.²⁷

Utredningen granskade även vilket genomslag bestämmelsen om barnets bästa fått i vårdnadsärenden. Det samlade intrycket var att detta varit avgörande för såväl utredares förslag till beslut som tingsrättens dom. Bedömningarna har ofta varit nyanserade utifrån det enskilda fallet. Utredningen ansåg dock att det behövs för-

bättringar när det gäller att redovisa barnets åsikter, hur dessa har beaktats i förhållande till bedömningen av barnets bästa och hur riskbedömningar redovisas.²⁸

5.1.3 Tvångsvårdsutredningen

2012 tillsattes Tvångsvårdsutredningen (LVU-utredningen). Syftet med utredningen var att ytterligare stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten för barn och unga som tvångsvårdas samt att bidra till kvalitetsutveckling inom den sociala barn- och ungdomsvården, med särskilt fokus på tvångsvård.²⁹ Bland annat granskades den rättsliga processen och flera förslag lades för att stärka barnrättsperspektivet i ärenden som rör tvångsvård av barn.

I ärenden som rör omhändertagande enligt LVU ska förvaltningsrätten och kammarrätten hålla muntlig förhandling om det inte är uppenbart obehövt.³⁰ Det innebär att alla inblandade parter, inklusive barnet, ska höras direkt i domstolen innan beslut fattas. När det gäller barn som är 15 år eller äldre är huvudregeln att dessa hörs i domstol. Om barnet är under 15 år ska barnet höras i domstol om barnet inte kan ta skada av det. Om barnet inte närvarar under huvudförhandlingen förs barnets åsikter in genom socialnämndens utredning och de samtal

25. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 306-307.

26. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 300 och 302. Det var ovanligt att en vårdnadshavare hade hindrat barnet från att samtala med utredaren hos familjerätten. Detta skedde enbart i 2 av 139 granskade mål.

27. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 302.

28. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 280.

29. Översyn av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga m.m. (Dir. 2012:79).

30. 35 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.

barnet haft med sitt ombud och ställföreträdare.³¹ Utredningen tar upp olika diskussioner som förts av framförallt forskare om barns medverkan i domstolsförhandlingar.³²

Utredningen visar att sakkunniga sällan kallas till domstolsförhandlingar för att ge expertutlåtanden i LVU-mål. Yrkesverkssamma inom socialtjänsten, samt ombud som utredningen träffade, förde fram att sakkunskapen ofta brister i domstolarna.³³ Utredningen konstaterar att det inte finns särskilda krav på kompetens hos domare i LVU-mål, till skillnad från ärenden som rör unga lagöverträdare där särskild kompetens krävs. Den visar vidare att Sverige inte har en tradition av specialdomstolar eller särskilda domstolar, utan att domare i huvudsak ska vara generalister och fokusera på att säkerställa en rättssäker process. Inte heller nämndemännen ska ha särskild kompetens i LVU-ärenden.³⁴

Utredningen såg ett stort behov av ökad kompetens om barn, barns behov och barns rättigheter i domstolarna och förde fram att det finns ett behov av att Domstolsverket erbjuder utbildningar i att bedöma barnets bästa och avgöra vilken tyngd barnets uttåg ska ges utifrån ålder och mognad.³⁵

5.1.4 Barnhusutvärderingen

För att minska riskerna för att barn som misstänks ha utsatts för våld far illa under olika utredningar, har ett stort antal Barnahus byggts upp i Sverige sedan början på 2000-talet.³⁶ Sedan 2009 finns det nationella riktlinjer och kriterier för vad som ska känneteckna ett Barnahus.³⁷ Barnahus är

tänkt att fungera som en plats dit barnet kan komma och träffa alla berörda professionella. Barnet ska slippa upprepa sin historia flera gånger än nödvändigt.

Barnhusutvärderingen, en utvärdering av barnhusverksamheterna i Sverige, genomfördes 2018 av Barnafriid³⁸ på uppdrag av regeringen.³⁹ Utvärderingen konstaterade att det av olika anledningar sker för få förhör på Barnahus. Detta berodde på långa väntetider hos polisen (vilket ofta leder till att förundersökningar läggs ner), utrymmesbrist på Barnahus och att barn över 15 år inte förhörs på Barnahus. Vissa barn som utsätts för våld faller också utanför Barnahus målgrupp. Hit hör barn som utsätts för sexuella övergrepp som inte anmäls till socialtjänsten, barn som bevittnat våld i hemmet, barn som utsätts för brott via internet och vissa fall av hedersrelaterat våld. Utvärderingen konstaterade också att inblandande myndigheters olika sekretessregler försvårade samverkan och att det fanns brister som ledde till att de barn som kommer till Barnahus inte får likvärdigt stöd. På vissa håll fanns till exempel inte tillgång till särskilt utbildade barnförhårsledare inom polisen.

Utvärderingen önskade också att fokus på Barnahus skulle förflyttas och betonade att tiden efter förhöret liksom stöd och behandlingsinsatser kräver samma omsorg och samverkan som tiden innan förhöret. Utvärderingen konstaterar att utvecklingen av Barnahus har stannat av och att det finns behov av lagstiftning för att alla barn ska få tillgång till samverkansmodellen.⁴⁰

31. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 472.

32. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 473-474.

33. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 479.

34. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 484 ff.

35. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 496.

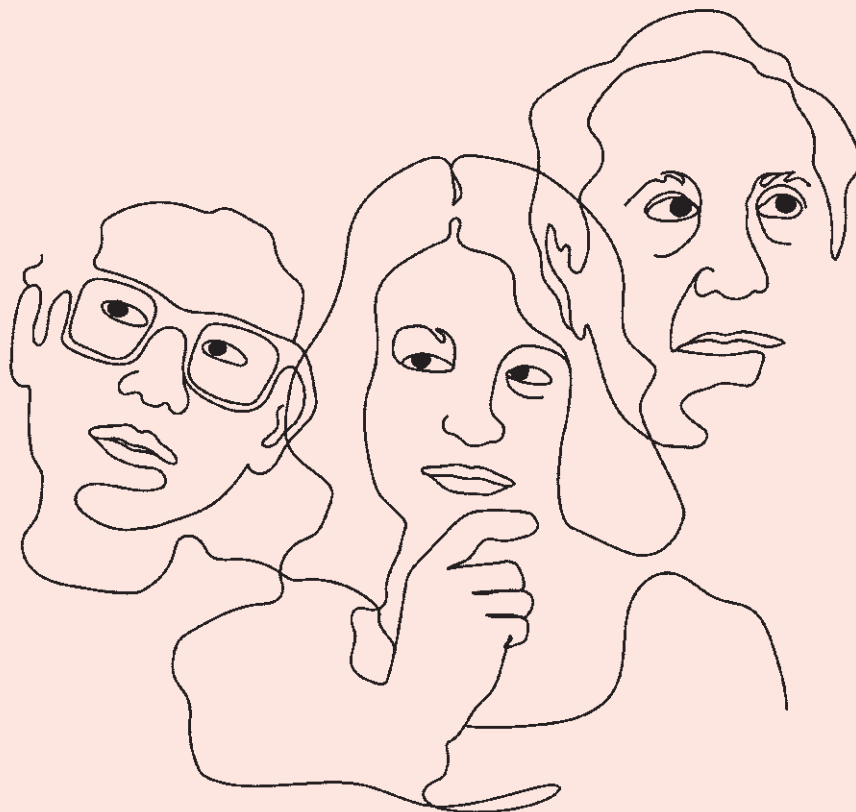
36. Baserad på modeller från USA och Island. Åström K, Rejmer A., "Det blir nog bättre för barnen..." Slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med Barnahus 2006-2007, Sociology of Law, Lund Universitet, 2008, sid. 59.

37. År 2009 redovisade berörda myndigheter gemensamt framtagna nationella riktlinjer samt kriterier för vad som ska känneteckna ett Barnahus (Ju2009/08003/KRIM).

38. Barnafriid är ett nationellt centrum för kunskap om våld mot barn.

39. Uppdrag angående utvärdering av Barnahus (Dnr S2018/00212/FST).

40. Barnafriid, Slutrapport – Utvärdering av Barnahus, 2019.

ATTITYDER TILL BARNNS RÄTTIGHETER HOS ALLMÄNHETEN OCH BARN SJÄLVA

Under hösten 2019 gjorde Barnombudsmannen en attitydundersökning bland allmänheten⁴¹. Vi genomförde även samtal med barn i tio olika klasser i fem slumpmässigt utvalda kommuner runt om i landet. Utgångspunkten för undersökningen och samtalen var barnkonventionens fyra grundprinciper; artikel 2, artikel 3, artikel 6 och artikel 12. Attitydundersökningen och samtalen med barn utgör tillsammans vår nulägesbild av kunskapen om – och inställningen till – barns rättigheter när barnkon-

ventionen som lag trädde ikraft den första januari 2020.

6.1 Allmänhetens kännedom om barnkonventionen

När det gäller vuxnas kännedom om barnkonventionen har de undersökningar som Barnombudsmannen tidigare gjort vänt sig till specifika yrkesgrupper som arbetar med frågor som rör barn och deras rättigheter, till exempel tjänstepersoner, politiker, lärare och pedagoger. Inom projektet Pejling och dialog gjorde Barnombudsmannen 2012 och 2014 två mätningar bland beslutsfattare

41. Se kapitel 9.1 Undersökning av allmänhetens attityder till barns rättigheter.

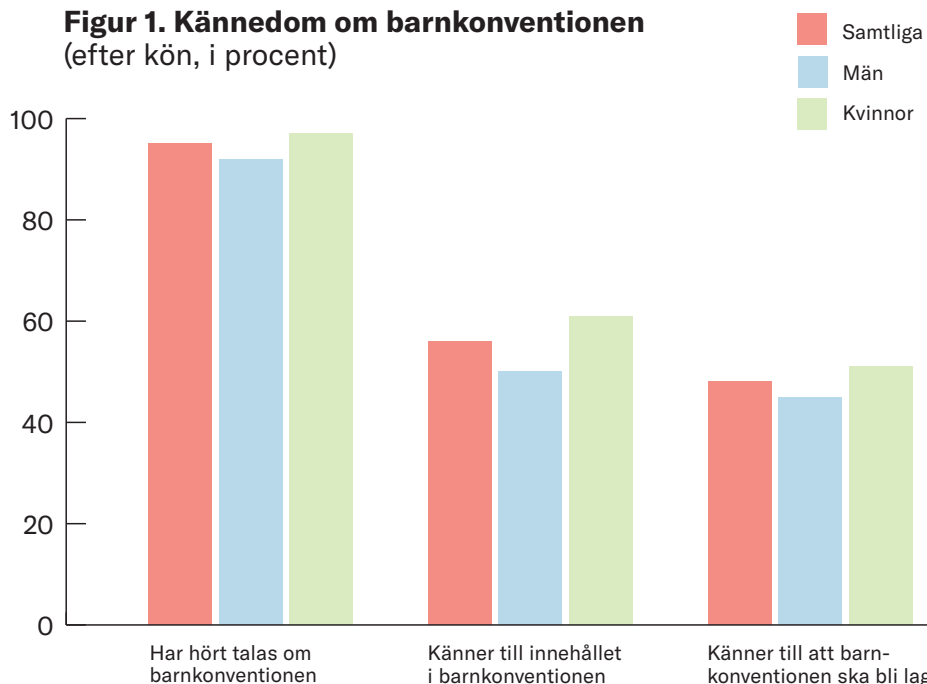
inom kommun, landsting, länsstyrelse och myndigheter om hur de använder barnkonventionen i sitt arbete. En fråga gällde i vilken grad personen instämde i att man hade kunskap om vilka rättigheter barn har. Åtta av tio svarande (82 procent) uppgav att de i ganska, eller mycket stor utsträckning, hade kunskap om vilka rättigheter barn har. Ungefär lika många uppgav även att de hade kunskap om hur barns rättigheter kunde omsättas i den egna verksamheten.⁴² En annan undersökning avsåg lärare och visade att uppemot en femtedel av lärarna inte hade tillräckliga kunskaper om barns rättigheter för att kunna undervisa i ämnet.⁴³

Vår undersökning av allmänhetens attityder till barnets rättigheter 2019 visar att nästintill samtliga respondenter, 95 procent, någon gång hört talas om barnkonventionen. Av dessa är det i sin tur ungefär hälften (56 procent) som anger att de känner till

innehållet i barnkonventionen väl. Kvinnor känner överlag till innehållet något bättre än män. Personer med en högskoleutbildning över två år, respektive de som själva har barn under 18 år, känner också till barnkonventionen i högre grad än övriga. Fyra av tio (41 procent) känner bara till namnet och vet alltså inte vilka rättigheter barnkonventionen faktiskt innehåller. Bland dem som bara har en grundskole- eller gymnasieutbildning är det ännu fler, sex av tio, som enbart känner till namnet.

Vi frågade också de som hört talas om barnkonventionen om de visste att den skulle bli svensk lag den 1 januari 2020. Det är ungefär lika många, 48 procent, som känner till att barnkonventionen ska bli lag som de som inte känner till detta, 51 procent. Kvinnors kännedom om barnkonventionen som lag är något högre än mäns.

Figur 1. Kännedom om barnkonventionen
(efter kön, i procent)

42. Dnr. 3.1.710/15 (G:\Projekt och arbetsgrupper\BRP 3_1_710_15 september 2015 ff\Markör_enkäter.) Se även en sammanfattning av studien (där all information inte ingår): https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/pejling_och_dialog.pdf. (hämtad 2020-02-17).

43. Internundersökning, Dnr. 3.1.710/15 (G:\Projekt och arbetsgrupper\BRP 3_1_710_15 september 2015 ff\Markör_enkäter.) Enkät till lärare i förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola, gymnasieskola samt gymnasiesärskola under 2014 och 2015. Det är framförallt lärare i gymnasieskolan och de senare årskolorna i grundskolan som uppger att de saknar kunskaper.

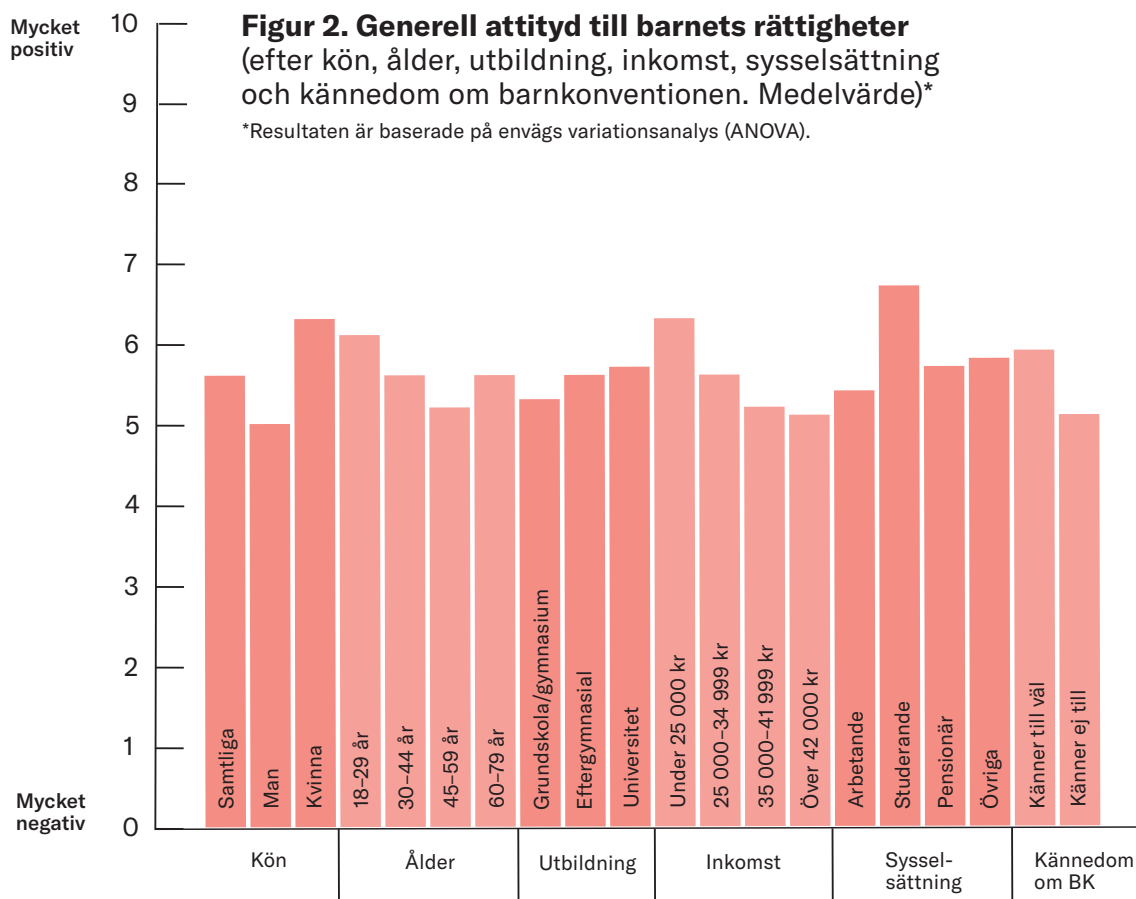
6.2 Allmänhetens attityder till barns rättigheter

För att fånga upp allmänhetens generella attityder till barns rättigheter konstruerades ett index. Fördelen med att skapa ett index är att jämna ut slumpmässiga variationer i enskilda svar. Skalan går från 0 till 10 och medelvärdet för samtliga respondenter upp- går till strax över mitten, 5,6. Det betyder att respondenterna varken har starkt negativa eller starkt positiva attityder till barns rättigheter, utan som helhet är svagt positiva.

Indexet användes också för att undersöka vilken betydelse olika bakgrundsfaktorer har för respondenternas attityder till barnets rättigheter. En medelvärdesanalys visar

att attityderna till barns rättigheter skiljer sig åt mellan olika grupper. De tydligaste skillnaderna är att kvinnor generellt har en mer positiv attityd till barns rättigheter än män och att yngre personer (mellan 18 och 29 år) är mer positiva jämfört med alla andra åldersgrupper.

Svaren från enkäten indikerar också att de med universitetsutbildning är mer positivt inställda till barnets rättigheter, jämfört med dem som enbart har en grundskole- eller gymnasieutbildning. Månadsinkomsten är också av betydelse. De som tjänar minst, under 25 000 kronor i månaden, är mer positivt inställda till barns rättigheter än övriga inkomstgrupper. Detsamma gäller de som

studerar. De har en mer positiv attityd än såväl arbetande som pensionärer och övriga (innefattar bland annat långtidssjukskrivna och arbetslösa). De med god kännedom om barnkonventionen är också mer positivt inställda till barns rättigheter än de som inte känner till innehållet i konventionen.

6.3 Barns attityder till barns rättigheter

2008 gjorde Barnombudsmannen en enkätundersökning där barn i årskurs 5 och 8 tillfrågades om de kände till barnkonventionen och vad den innebär. Den visade att bara vart femte barn visste vad barnkonventionen var. Tio år senare, 2018, ställde vi samma fråga till barn och unga. Resultatet visade att kunskapen förbättrats, men att det fortfarande bara är vartannat barn som känner till barnkonventionen.⁴⁴ Rädda Barnen gjorde en liknande undersökning 2019, enligt vilken vart fjärde barn inte hade hört talas om barnkonventionen.⁴⁵

Våra gruppintervjuer med barn i skolmiljö pekar på låg kännedom om barnkonventionen. På frågan om barnen hört talas om barnkonventionen svarade de flesta nej, med undantag för ett fåtal av de grupper vi intervjuade. Gemensamt för de som kände till barnkonventionen var att barnen nyligen hade arbetat aktivt med den i skolan.

När barnen fick diskutera kring vilka rättigheter de själva har var kunskapen större. Barnen kände till barns rätt till bland annat sjukvård, skola och mat. De flesta av barnen vi träffade hade mycket att säga om varför det är viktigt att barn har rättigheter: "Annars kan föräldrarna slå barnen och bara säga nu ska du städa hela huset och jag ska

kolla på Youtube" uttryckte ett barn. Ett annat barn resonerar kring att det är viktigt att känna till sina rättigheter för att kunna realisera dem: "Dom (barnen) tänker nog inte ens på att de har rättigheter, så dom märker inte när de bryts heller". De barn som hade upplevt rättighetskränkningar hade en större kunskap om sina rättigheter.

För att lära sig om rättigheter tyckte ett barn att lärarna i skolan skulle "Nyttja vår tid som spenderas i skolan, prata om det lite då och då i skolan. Jag tror det hjälper ganska mycket, alltså mer än vad man tror." Ett barn menade att det inte behövde vara så svårt: "Bara berätta det mer, 'du har egna rättigheter'".

6.4 Artikel 2 – Skydd mot diskriminering

Skyddet mot diskriminering är en grundprincip som kommer till uttryck i artikel 2 i barnkonventionen. Alla barn som befinner sig i Sverige ska få sina rättigheter tillgodosedda. Barnet får inte utsättas för diskriminering på grund av omständigheter som rör barnet eller dess föräldrar. Barn får inte diskrimineras i förhållande till vuxna eller andra barn.⁴⁶ Rättigheterna gäller varje barn som vistas i landet, oavsett barnets hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt, etniskt eller socialt ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.

Enligt FN:s barnrättskommitté krävs att staten vidtar förebyggande åtgärder för att säkerställa att alla barn ges möjlighet att jämlikt åtnjuta rättigheterna för att leva upp till kraven i artikel 2. I vissa situationer kan det även krävas aktiva åtgärder för att avhjälpa reell ojämlikhet.⁴⁷

44. Barnombudsmannens webbplats, <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/2018/barns-kunskap-om-sina-rattigheter-har-okat/> (hämtad 2020-02-12).

45. Rädda barnens webbplats, <https://www.raddabarnen.se/nyheter/2019/barnkonventionen-30-ar/> (hämtad 2020-02-12).

46. Barnkonventionen, artikel 2.

47. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr. 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 41.

Barnkonventionen innehåller särskilda artiklar som gäller barn i utsatta situationer.⁴⁸ I tillägg har Sverige antagit ett antal konventioner från både FN och Europarådet gällande skydd av minoriteter och ursprungsbefolkningar, bland annat Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och FN:s deklaration om urfolks rättigheter. Sverige har även enligt funktionsnedsättningskonventionen åtagit sig att förbjuda all diskriminering av personer med funktionsnedsättning.⁴⁹

I diskrimineringslagen (2008:567) förbjuds diskriminering på grund av kön, könsidentitet och könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.⁵⁰ Diskrimineringsombudsmannen (DO) arbetar för att främja lika rättigheter och möjligheter samt motverka diskriminering. Personer som upplever att de diskriminerats på någon av grunderna i diskrimineringslagen kan anmäla detta till DO, som kan ta ärendet till domstol.⁵¹

Det finns två lagar som skyddar mot kränkningar⁵², diskriminering⁵³ och trakasserier i skolan, diskrimineringslagen och skollagen. Enligt skollagen kapitel 6 är det bland annat förbjudet för vuxna i skolan att kränka ett barn eller en elev. Det är rektorns ansvar att skapa en trygg skolmiljö.⁵⁴ Barn och elevombudet (BEO) tar emot anmälningar

om kränkningar i skolan.⁵⁵ Skolinspektionen tar emot anmälningar som bland annat handlar om att skolan eller förskolan inte följer reglerna för den pedagogiska verksamheten och omsorgen.⁵⁶

6.4.1 Allmänhetens attityd

I vår undersökning ställde vi frågor om respondenternas inställning till utsatta barns rätt till utbildning, hälso- och sjukvård och försörjningsstöd. Resultatet visar att det finns stora variationer i attityder till barnets rätt till skydd mot diskriminering.

I Sverige ska asylsökande barn erbjudas hälso- och sjukvård i samma omfattning som barn och ungdomar bosatta inom samma region.⁵⁷ I vår undersökning är det ungefär två tredjedelar, 64 procent, av respondenterna som anser att asylsökande barn ska ha samma rätt till hälso- och sjukvård som andra barn som bor i Sverige. Kvinnor är mer positiva till asylsökande barns rättigheter och tre fjärdedelar av alla kvinnor instämmer i påståendet, medan hälften av alla män gör detsamma.

Rätten till utbildning för alla barn är tydligt formulerad i barnkonventionen.⁵⁸ Alla barn som befinner sig i Sverige annat än tillfälligt har rätt till utbildning på samma villkor.⁵⁹ För barn till utsatta EU-medborgare som stannar i Sverige mer än tre månader

48. Se bland annat barnkonventionen artikel 22 (om barn på flykt), 23 (om barn med funktionsnedsättning), artikel 30 (om barn som tillhör nationella minoriteter), artikel 19 (om barn som utsatts för våld).

49. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar, artikel 5.2.

50. Se 1 kap. och 2 kap. diskrimineringslagen och Diskrimineringsombudsmannens webbplats, <https://www.do.se/om-diskriminering/vad-ar-diskriminering/#2> (hämtad 2020-02-12).

51. 2 § lag om Diskrimineringsombudsmannen och 6 kap. 2 § diskrimineringslagen.

52. 1 kap. 4 § punkt 4 diskrimineringslagen. Trakasserier är ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna.

53. 1 kap. 4 § punkt 1 och 2 diskrimineringslagen. Diskriminering innebär att ett barn missgynnas, direkt eller indirekt, av skäl som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna. Eftersom diskriminering handlar om missgynnande förutsätter det någon form av makt hos den som utför diskrimineringen. I verksamheterna är det således huvudmannen eller personalen som kan göra sig skyldig till diskriminering. Diskrimineringsombudsmannens webbplats, [https://www.do.se/om-diskriminering/](https://www.do.se/om-diskriminering/vad-ar-diskriminering/) (hämtad 2020-02-12).

54. Skolverket, Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 2.8 om rektorns ansvar.

55. Barn och elevombudets webbplats, <https://beo.skolinspektionen.se/sv/Om-BEO/Det-har-kan-BEO-gora1/> (hämtad 2020-02-12).

56. Skolinspektionens webbplats, <https://www.skolinspektionen.se/sv/Om-skolinspektionen/Gor-en-anmalan/> (hämtad 2020-02-12).

57. 5 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

58. Barnkonventionen, artikel 28.

59. 7 kap. 2 och 29 kap. 2-3 §§ skollagen.

är rättsläget oklart, vilket gör det möjligt för kommuner att hantera och tolka rätten till undervisning olika.⁶⁰

I vår undersökning menar hälften av de svarande att barn till utsatta EU-medborgare ska ha samma rätt till skolundervisning som andra barn i Sverige. Även här finns det en tydlig könsskillnad, där sex av tio kvinnor håller med om det, medan fyra av tio män gör detsamma.

Enligt barnkonventionen har barn som tillhör en minoritet rätt till sin kultur, religion och sitt språk.⁶¹ I Sverige har medborgare som talar finska, meänkieli och samiska rätt att använda sitt språk i kontakt med myndigheter i 15 av Sveriges 21 regioner.⁶² Resultaten visar att fyra av tio respondenter tycker att samiska barn ska ha rätt att använda sitt minoritetsspråk i kontakt med myndigheter i hela landet. Män instämmer i något lägre utsträckning i påståendet, jämfört med kvinnor.

Respondenternas syn på papperslösa barns rättigheter är ännu mer negativ. På frågan om papperslösa har rätt till försörjningsstöd anser ungefär en tredjedel att papperslösa barn ska ha samma rätt till försörjningsstöd som andra barn som bor i Sverige. Andelen skiljer sig åt mellan män och kvinnor, där kvinnor är mer positivt inställda än män.

Till papperslösa räknas de personer som rest in i Sverige utan tillstånd eller

som kommit in i landet lagligt och därefter förlorat sitt tillstånd att stanna kvar. I den här rapporten avses personer som gömmer sig i Sverige efter att de har fått avslag på sin asylansökan.⁶³ FN:s barnrättskommitté har uttalat att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att skydda papperslösa barn.⁶⁴ Barnkonventionen ger varje barn rätt till social trygghet, inklusive socialförsäkring, samt den levnadsstandard som krävs för barnets utveckling.⁶⁵

Vid avslag på asylansökan har personen rätt till fortsatt dagersättning till dess att hen lämnar landet. Det gäller under förutsättning att personen bor kvar i sitt boende och inte vägrar lämna landet, om det handlar om ett barn eller en barnfamilj. Om barnet eller familjen väljer att lämna boendet och hålla sig undan myndigheterna (och leva som så kallad papperslös) dras dagersättningen in. Socialtjänsten i en kommun har möjlighet att ge bistånd till behövande barnfamiljer, om de inte kan försörja sig själva. Högsta förvaltningsdomstolen har 2017 slagit fast att en familj som lever som papperslös inte har rätt till detta bistånd, eftersom den skulle kunna få rätt till dagersättningen, om familjen inte höll sig undan myndigheterna.⁶⁶ Vissa kommuner har ändå tagit beslut om att ge barnfamiljer som lever som papperslösa rätt till bistånd, då barnen inte ska drabbas av beslut fattade av deras föräldrar.⁶⁷

60. EU medborgare i Sveriges webbplats, <https://www.eumedborgareisverige.se/rattslaget/utbildning> (hämtad 2020-02-12).

61. Barnkonventionen, artikel 30.

62. Institutet för språk och folkminnes webbplats, <https://www.isof.se/sprak/sprakpolitik/minoritetslagen/forvaltningsomraden.html> (hämtad 2020-02-12), se även socialstyrelsens webbplats, <https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/nationella-minoriteter/> (hämtad 2020-02-12).

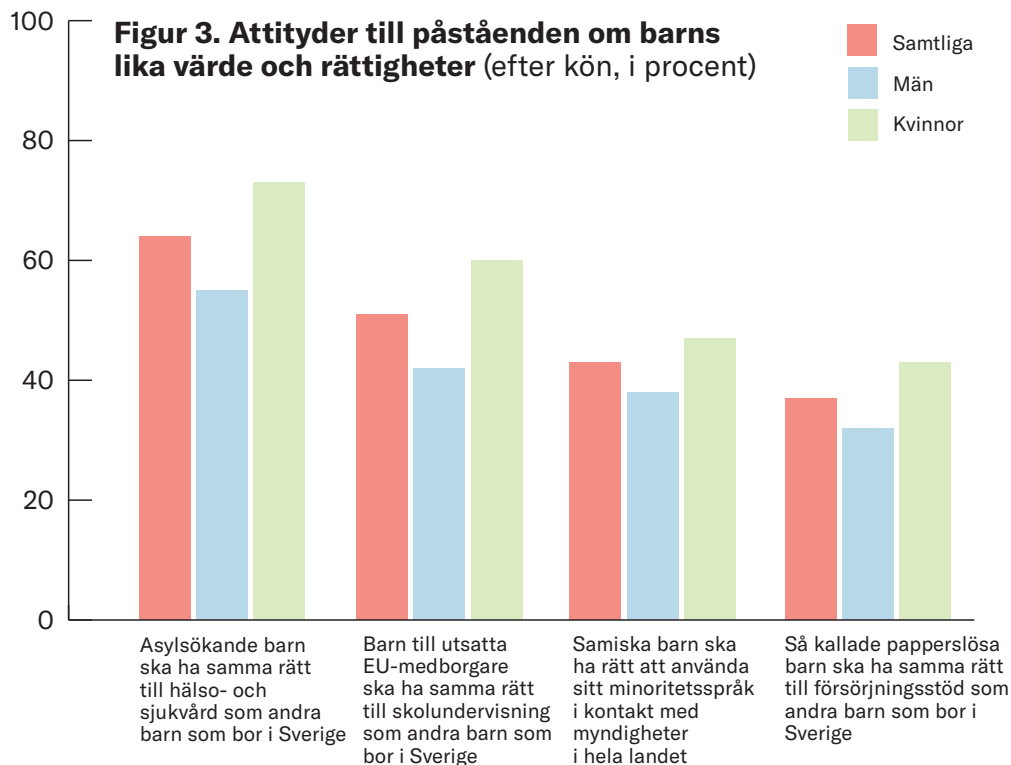
63. Termen papperslös är ursprungligen en direkt översättning av franskans "sans papier", som betyder utan identitetshandlingar. På svenska används uttrycket bildligt och avser handlingar som ger personen rätt att vistas i landet. Man behöver alltså inte sakna identitetshandlingar för att vara papperslös. Se Socialstyrelsen, Social rapport, 2010, sid. 269 och Statskontoret, Vård till papperslösa, En uppföljning av lagen om vård till personer som vistas i Sverige utan tillstånd, 2015, sid. 15.

64. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 22 (2017) om de allmänna principerna rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration, punkt 42.

65. Barnkonventionen, artikel 26 och 27.

66. HFD 2017 ref. 33.

67. Se till exempel Stockholms stad, Handläggning av ekonomiskt bistånd, Riktlinjer, 2017.

6.4.2 Barns röster

En majoritet av barnen som Barnombudsmannen pratat med var medvetna om alla barns lika värde. "Alla barn är lika mycket värda" var ett återkommande svar från flera av barnen. Samtidigt beskrev barnen också situationer där de behandlats kränkande och diskriminerats, på grund av sin tillhörighet till samisk minoritet, sin hudfärg, kön, funktionsnedsättning eller på grund av att de är barn.

Barnen beskrev fördomar och mobbning i skolan på grund av tillhörighet till en minoritet: "Då ville den där läraren göra en samisk afton, där vi, alltså jag, ska springa runt i vår, vad säger man, folkdräkt eller vad fan det heter, som cirkusdjur, och typ bjuda på renkött för att dom ska sluta kalla oss lappjävlar" berättade ett av barnen.

Segregation och upplevd rasism togs upp av flera barn som ett problem i Sverige: "Man känner sig liksom som att man inte tillhör Sverige, eller så här, man, alltså bara

"Då ville den där läraren göra en samisk afton, där vi, alltså jag, ska springa runt i vår, vad säger man, folkdräkt eller vad fan det heter, som cirkusdjur, och typ bjuda på renkött för att dom ska sluta kalla oss lappjävlar."

för att man inte ser svensk ut eller så. Min kusins vän blev nedslagen för att hon är mörkhyad. Det är jättemycket såna grejer, att om man är till exempel mörkhyad, du ska inte behöva gå runt och vara rädd för att någon ska typ attackera en eller göra något taskig" berättade ett barn.

Bilden av diskriminering på grund av kön är blandad. Barnen vi mött berättar om könsdiskriminering, fler flickor än pojkar beskriver detta. Ett barn beskriver återkommande nedsättande kommentarer: "Man får ju höra så här nästan av vem som helst, bara

man gör någonting, att åh du slår som en tjej, du springer som en tjej, på ett ganska nedtryckande sätt, som om det vore en dålig sak” Det kan också handla om låga förväntningar i fritidsaktiviteter. En flicka berättar ”Jag spelar ganska mycket basket, och då får man höra det ganska ofta. Eller om man har hört det så här ”å vad bra du är för att vara tjej”, såna där grejer.” Samtidigt svarade en majoritet av barnen att de inte upplevt skillnader kopplat till könstillhörighet.

Av de barn med funktionsnedsättning som vi pratat med beskrev ett flertal diskriminering, nedlåtande attityder och låga förväntningar från vuxenvärlden. Barnen berättade också om hur det kan vara både negativt och positivt att bli särbehandlad. Å ena sidan upplevde barnen att vuxna hade låga förväntningar på dem: ”Dom tror att bara för att jag är döv kan jag inte stå i kö” berättade ett barn. Å andra sidan, resonerade barnen, kunde det också kännas bra att få fördelar, till exempel som att de fick gå före i en kö.

Ett återkommande tema var att flera barn upplevde orättvisor på grund av att vara barn: ”Föräldrar kan tycka att bara för att man är barn har man inte rätt till olika saker. Bara för att man är barn kan de tycka att man inte har rätt, fast man har det samtidigt. Dom tror inte på en för att man är för liten, tycker dom”, berättar ett barn. Ett annat barn beskriver sin frustration: ”det har hänt mig någon gång, att förra skolan var jag i bråk med en äldre person, och då fick han säga mer. Jag var jätteung så jag fick knappt säga vad jag ville. Han fick sin version av storyn igenom, men jag fick inte min igenom.”

”Föräldrar kan tycka att bara för att man är barn har man inte rätt till olika saker. Bara för att man är barn kan de tycka att man inte har rätt, fast man har det samtidigt. Dom tror inte på en för att man är för liten, tycker dom.”

6.5 Artikel 3 – Barnets bästa

Grundprincipen om barnets bästa, artikel 3 i barnkonventionen, innebär att det i alla beslut och åtgärder som rör barn i första hand bör beaktas vad som bedöms vara det bästa för barnet.⁶⁸ För att säkerställa att barnets bästa tillgodoses ska en prövning göras inför varje beslut som berör barn. Vad som är barnets bästa går inte alltid att ge ett enkelt och entydigt svar på, men det är viktigt att lyssna till barnet innan beslut fattas.⁶⁹

Enligt barnrättskommittén är syftet med begreppet ”barnets bästa” att säkerställa alla rättigheterna i konventionen och barnets helhetsutveckling. En vuxen persons bedömning av barnets bästa får inte ha företräde framför skyldigheten att respektera barnets alla rättigheter enligt konventionen.⁷⁰ Negativa attityder och uppfattningar, som förhindrar förverkligandet av barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa vid alla åtgärder som rör barnet, ska motverkas. Detta ska ske genom informationsinsatser, både via massmedia, sociala nätverk och barnen själva, med syftet att barn ska erkännas som rättighetsbärare.⁷¹

En viktig faktor i bedömningen av barnets bästa är huruvida barnet befinner sig i en

68. Barnkonventionen, artikel 3.

69. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 43.

70. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 4.

71. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 15.

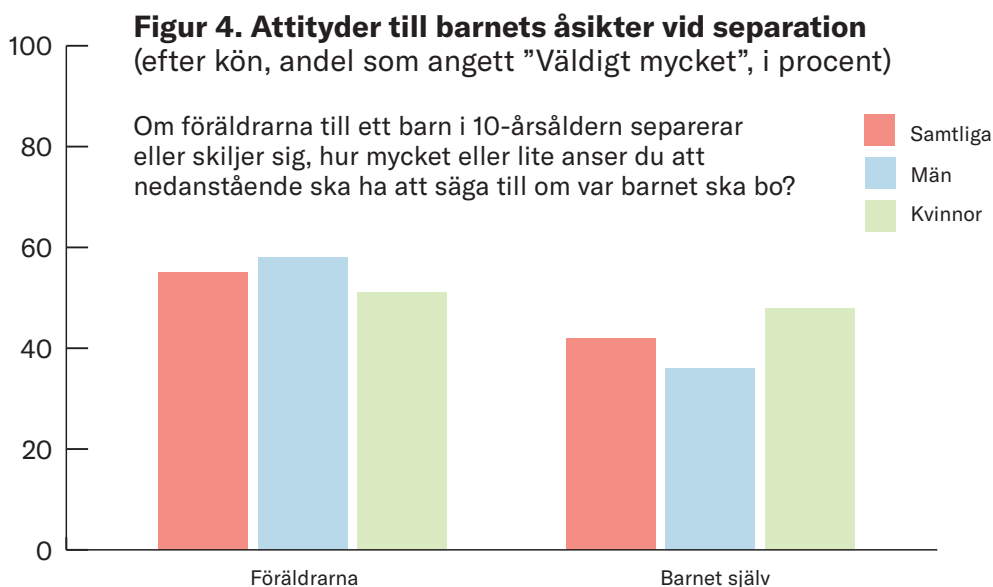
utsatt situation, exempelvis om barnet har en funktionsnedsättning, tillhör en minoritetsgrupp, har utsatts för övergrepp, är flykting eller asylsökande.⁷² Här bör även barnets rättigheter enligt andra konventioner vägas in och myndigheter och beslutsfattare måste ta hänsyn till olika sorter och grader av utsatthet för varje enskilt barn.⁷³

Barnets bästa har införts i flera lagar. Utlänningslagen 1 kap. 10 §, föräldrabalken 6 kap. 2a § och socialtjänstlagen 1 kap. 2 § innehåller regleringar om barnets bästa. I vissa fall, såsom i regleringen kring vårdnad, boende och umgänge samt vid omhändertagande, går svensk lagstiftning längre än barnkonventionen.⁷⁴ Men i andra fall, såsom i utlänningslagen, är det tveksamt om lagen lever upp till barnkonventionen.⁷⁵

6.5.1 Allmänhetens attityd

Utifrån svensk lagstiftning är vårdnadstvisterna och frågor om var barnet ska bo vid en separation eller skilsmässa ett av de tydligaste områdena där en bedömning av barnets bästa ska genomföras.⁷⁶ Antalet barn som upplevt att deras föräldrar separerat har dessutom ökat under de senaste åren, från 52 000 barn 2013 till 64 000 barn 2018.⁷⁷

I vår undersökning ställde vi frågor om hur mycket barn respektive föräldrar ska ha att säga till om var barnet ska bo vid en separation, samt vid vilken ålder man anser att barnet själv ska få vara med och bestämma om sin boendesituation. Allmänheten ansåg att föräldrarna ska ha mest att säga till om var barnet ska bo och 55

72. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 75.

73. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, punkt 76.

74. I 6 kap. 2a § föräldrabalken och 1 § 5 st. lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga ska barnets bästa vara avgörande för beslut, vilket är en starkare skrivning än barnkonventionens artikel 3 "i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa".

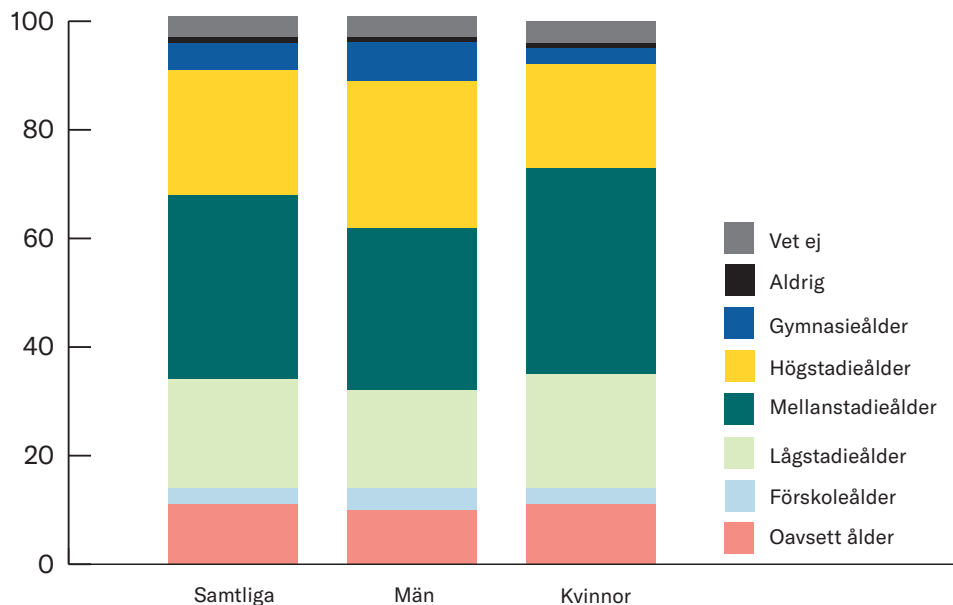
75. Av 1 kap. 10 § utlänningslagen framgår att "I fall som rör ett barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver." Detta har ansetts vara en svagare skrivning än den som framgår av barnkonventionen, vilket även fått utslag i tillämpningen. Se, Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 162-181, se särskilt sid. 175.

76. 6 kap. 2 a § föräldrabalken.

77. Statistiska centralbyrån (SCB)s webbplats, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/barn-och-familjestatistik/pong/statistiknyhet/barn--och-familjestatistik-2018/> (hämtad 2020-02-12).

Figur 5. Attityder till barns ålder vid avgörande om boende vid separation (efter kön, i procent)

Generellt sett, vid vilken ålder anser du att barnet själv ska få vara med och bestämma var det ska bo vid en separation eller skilsmässa mellan föräldrarna?

procent anger att de ska ha väldigt mycket att säga till om. 42 procent tycker att barnet själv ska ha väldigt mycket att säga till om. Inställningen till att lyssna på barnets egna åsikter i frågan om boendet vid separation, eller skilsmässa mellan föräldrarna, varierar till viss del med kön. Kvinnor tycker att barnet själv ska ha ungefär lika mycket att säga till om som föräldrarna, medan män tycker att föräldrarna ska ha mer att säga till om än barnet.

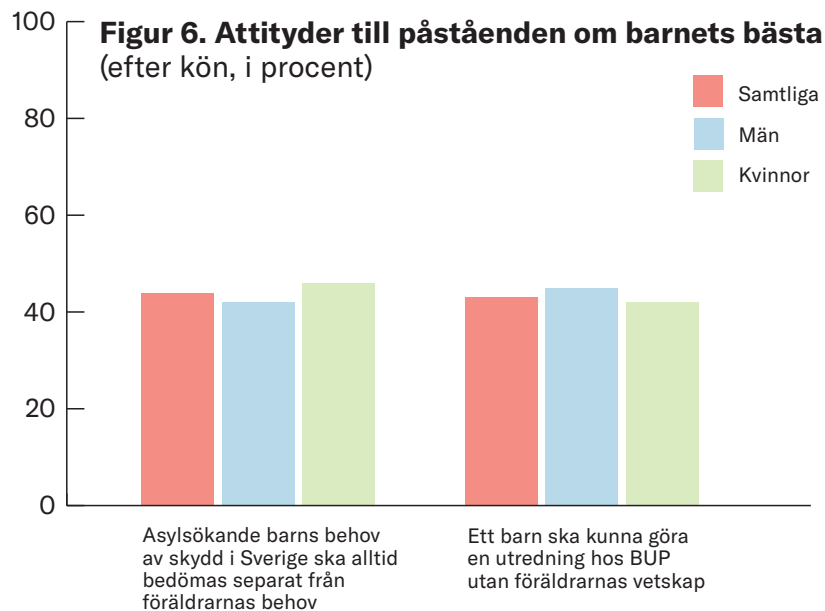
11 procent anser att barnet själv ska få vara med och bestämma oavsett ålder. Den största delen, 34 procent, tycker att mellanstadieåldern är en lagom ålder för att få vara med och fatta beslutet om boende. Män anser att barnet generellt sett behö-

ver vara något äldre för att få vara med och bestämma om boendet, jämfört med vad kvinnor anser.

Ett annat tydligt område där barnets bästa enligt svensk lagstiftning ska beaktas är i asylprocessen.⁷⁸ Barn har också rätt att få sina egna asylskäl prövade. Varje barn har rätt att lämna in en egen fristående asylansökan, oavsett om hen åtföljs av en vårdnadshavare, annan vuxen eller är ensam.⁷⁹ Mot bakgrund av detta frågade vi om i vilken utsträckning respondenterna instämde i påståendet att asylsökande barns behov av skydd i Sverige alltid ska bedömas separat från föräldrarnas behov. Svaren visar att knappt hälften tycker att barns asylskäl ska bedömas enskilt. Här finns ingen signifikant

78. 1 kap. 10 § utlänningslagen.

79. Migrationsverket, Unicef, UNHCR, Barnets rättigheter i asylprocessen, Sammanställning av stöddokument för handläggning och prövning av barns asylskäl, 2014, sid. 16-17 och FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 123.

skillnad i attityd mellan kvinnor och män.

Enligt föräldrabalken har föräldrar både rättighet och skyldighet att känna till att deras barn är patient hos barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Om BUP bedömer att barnet riskerar att komma till skada om föräldrarna får reda på kontakten och att sekretess mot föräldrarna därmed är nödvändig, gäller dock offentlighets- och sekretesslagen över föräldrabalken.⁸⁰ På frågan om ett barn ska kunna göra en utredning hos BUP utan föräldrarnas vetskap syns en tydlig splittring bland respondenterna, där 43 procent har en positiv inställning medan 42 procent inte har det. Inte heller här är skillnaden mellan kvinnor och män statistiskt signifikant.

6.5.2 Barns röster

När barngrupperna som vi pratat med resonerade kring barnets bästa, uttryckte flera barn att åldersgränser är ett bra sätt att veta när barn ska få avgöra vad som är bäst för dem. Barnen angav till exempel

12, 15 och 18 år som lämpliga gränser för utökat självbestämmande. Flera barn ansåg även att det handlar om ålder och mognad: ”Jag tycker det beror på hur personen har utvecklats, till exempel i mognad och så. Vissa har kommit längre tidigare i tänkandet än andra, så det finns inga egentliga tidsbegränsningar”, berättade ett barn. Ett barn menar att ”det är bättre att börja när man är 10 år gammal, med föräldrarna i en diskussion och låta dig vara med och bestämma i familjen vissa saker, så att man ska lära sig hela vägen till 18, och när man är 18 vet man vad som gäller när man får bestämma saker”.

Barnen diskuterade även hur beslutsprocessen i förhållande till var barnet ska bo efter en separation ska gå till. Ett barn beskriver sin syn så här: ”Jag tänkte också så här, när barnet kan prata så tycker jag att den ska få välja eller säga. Sen är det klart kanske att barnet inte riktigt förstår att om du bor hos mig kanske du inte får vara – om du bor hos din pappa kanske du inte får vara

80. Barn och ungdomspsykiatriens webbplats <https://www.bup.se/sv/Rad-och-fakta/Artiklar/Bra-att-veta-om-BUP/Far-foraldrar-alltid-veta/> (hämtad 2020-02-12).

hos din mamma så mycket då kan man ändå ha att barnet ibland får bo hos sin mamma och byta. Det kanske är så att en ena föräldern har ganska dåligt inflytande på barnet, då kanske barnet inte får bestämma vem den ska bo hos.”

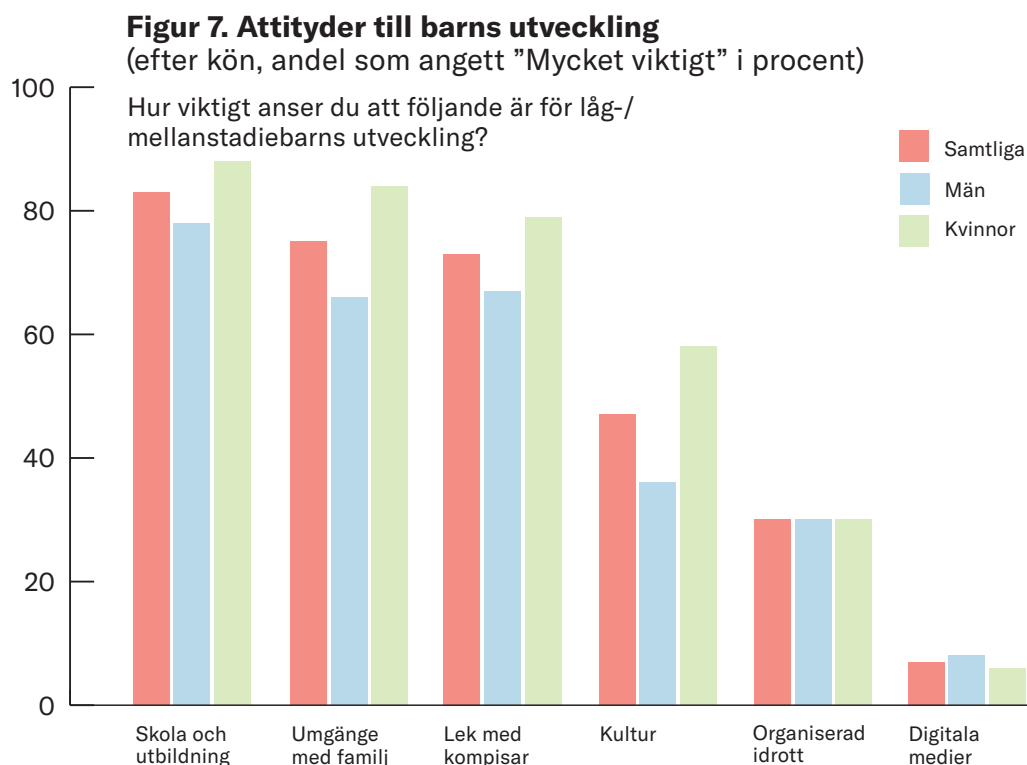
Flera ansåg att det är föräldrarnas roll att bestämma och att barn ska visa respekt för äldre och lyssna på dem som har mer erfarenhet om livet: ”Min pappa vet till exempel bättre än mig. Ja. Om det är rätt eller fel. För att han är stor. Han är gammal. Han har mer erfarenhet i sitt liv.” berättar ett barn. Ett barn uttrycker det så här: ”Alltså barn kan ju också vara ganska så här – de kanske säger så här ”det är för mitt bästa”, men föräldrarna vet lite mer. Då kanske man just där och då känner sig lite orättvist behandlad, men man vet ju ändå att de har gjort det. Man förstår lite när man blir äldre, alltså så.”

I andra grupper menade barnen att deras

föräldrar inte involverade dem i beslut som rörde dem och beskrev att de inte fick gehör för sina åsikter när det gällde att bestämma: ”När de ska bestämma, så vill man säga vad man tycker, att man inte vill ha det så, då säger de bara ’det är jag som bestämmer, jag är vuxen’”.

6.6 Artikel 6 - Rätten till liv, överlevnad och utveckling

Enligt barnkonventionens artikel 6 har alla barn rätt att växa upp in en miljö som främjar barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential. Ordet utveckling ska tolkas som ett helhetsbegrepp som inte bara som att det omfattar barnets fysiska hälsa, utan också den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen.⁸¹ Det är föräldrarnas ansvar att främja barnets utveckling och säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses, men staten ska stötta föräldrarna i detta om det behövs.⁸²

81. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5 (2003) om allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, punkt 12.

82. Barnkonventionen, artikel 5 och artikel 18.

Enligt FN:s barnrättskommitté kan rätten till överlevnad och utveckling bara genomföras med ett helhetsperspektiv, genom att alla andra bestämmelser i konventionen verkställs, bland annat rätten till hälsa, social trygghet, en adekvat levnadsstandard, utbildning och lek.⁸³

Rätten till utveckling innebär att barnet ska få de bästa förutsättningarna att utvecklas som individ, vilket bl.a. uttrycks i barnkonventionen om rätten till vila, fritid, lek och rekreation, samt deltagande i det kulturella och konstnärliga livet.⁸⁴ Grundsynen i barnkonventionen är att barndomen inte bara ska ses som en transportsträcka till vuxenlivet, utan att barndomen och att vara barn har ett egenvärde i sig.⁸⁵

I Svensk lagstiftning speglas artikel 6 bland annat i socialtjänstlagen. Socialnämnden ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden.⁸⁶

6.6.1 Allmänhetens attityd

För att undersöka allmänhetens attityder till barnets rätt till liv och utveckling ställde vi frågor om vad respondenterna tyckte var viktigt för att barn ska kunna utvecklas och hur de såg på barns integritet, rätt att själva bestämma över sin fritid och rätt till skydd mot våld.

En klar majoritet av respondenterna instämde i att alla barn ska ha rätt till egen, fri tid som de själva förfogar över.

Respondenterna ansåg att skola och utbildning är det viktigaste för låg- och mellanstadiebarns utveckling, vilket åtta av tio personer anger som mycket viktigt.⁸⁷ Umgänge med familjen och andra nära

vuxna, samt lek med kompisar anses också vara mycket viktigt, medan bara sju procent tycker att digitala medier är mycket viktiga för låg- och mellanstadiebarns utveckling.

Jämfört med män tycker fler kvinnor att samtliga aktiviteter (förutom organiserad idrott och digitala medier) är viktigare för barns utveckling.

Rätten till liv, överlevnad och utveckling inbegriper många olika delar och innebär bland annat att barn ska skyddas från våld, har rätt till integritet och att göra egna val. Barnkonventionen använder sig av en vid definition av våld mot barn som innefattar alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumelse, misshandel eller utnyttjande.⁸⁸

Enligt föräldrabalken får barn inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.⁸⁹ Med kroppslig bestraffning avses främst handlingar i bestraffningssyfte som medför att barnet tillfogas kroppsskada eller smärta.⁹⁰ Annan kränkande behandling kan innefatta både bestraffning och andra former av kränkningar. Förbudet är till för att skydda barnet från skadlig psykisk behandling som kan innebära en fara för barnets personlighetsutveckling. Till exempel är rumsarrest något som används främst i bestraffningssyfte. Eftersom det kan skapa ångest hos barnet kan det vara att beteckna som en otillåten kränkning av barnet. Även sådant som att öppna ett barns brev och liknande integritetskränkningar kan, beroende på barnets ålder och mognad, omfattas av förbudet mot kränkande behandling.⁹¹

83. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7 (2005) om genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, punkt 10.

84. Barnkonventionen, artikel 31.

85. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 108.

86. 5 kap. 1 § socialtjänstlagen.

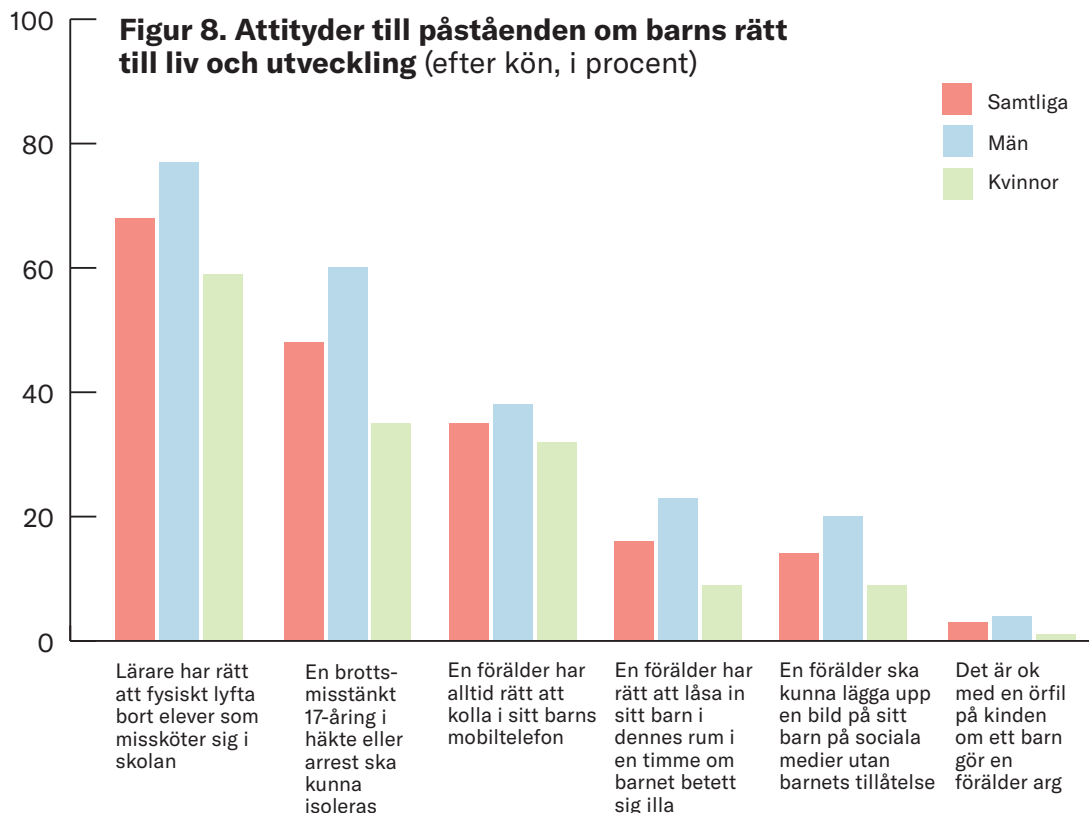
87. Hälften av respondenterna slumpades till en fråga om vad som ansågs vara det viktigaste för lågstadiebarns utveckling och hälften slumpades till en fråga om vad som ansågs vara det viktigaste för mellanstadiebarns utveckling. Eftersom svaren på de två frågorna inte skiljde sig åt i någon större utsträckning har de här slagits ihop och redovisas gemensamt.

88. Barnkonventionen, artikel 19.

89. 6 kap. 1 § föräldrabalken.

90. Om förbud mot aga (prop. 1978/79:67), sid. 7.

91. Om förbud mot aga (prop. 1978/79:67), sid. 7-8.

När det kommer till synen på vuxnas rätt att ingripa fysiskt mot barn beror inställningen bland respondenterna mycket på vilken kontext det sker i.

En klar majoritet, 68 procent, tycker att lärare ska ha rätt att fysiskt lyfta bort elever som missköter sig i skolan. Bland män är andelen ännu större, 77 procent, medan 59 procent av kvinnorna instämmer i påståendet. Attityderna till kroppslig bestraffning i uppfostrande syfte är emellertid tydligt negativa. Endast tre procent tycker att det är okej för en förälder att ge ett barn en örfil. Även här är kvinnor mer negativt inställda än män.

För att undersöka förhållningssätten till andra typer av kränkande behandling frågade vi om respondenternas inställning till att en förälder låser in barnet i sitt rum om barnet betett sig illa. Jämfört med fysisk

bestraffning är inställningen till psykologiska bestraffningsformer mer förlåtande, men det är ändå relativt få, 16 procent, som tycker att det är okej att låsa in barnet. Könsskillnaden är tydlig och mer än dubbelt så många män som kvinnor instämmer i påståendet.

Gällande isolering av barn i häkte och arrest tycker knappt hälften av respondenterna att en brottsmisstänkt 17-åring i häkte eller arrest ska kunna isoleras. Stödet utgörs framför allt av män. Bland kvinnor uppgår andelen positiva till en tredjedel.

Barnet har rätt till skydd mot kränkande behandling och till sin egen integritet, och barnets rätt till privatliv är tydligt formulerad i artikel 16 i barnkonventionen. Ungefär en tredjedel, 35 procent, anser dock att föräldrar alltid har rätt att kontrollera i sitt barns mobiltelefon. Män tycker i något

högre utsträckning än kvinnor att föräldrar har rätt att göra det. Huruvida föräldrar ska kunna lägga upp en bild på sitt barn i sociala medier utan barnets tillåtelse har varit en intensivt debatterad fråga under de senaste åren. Respondenternas åsikt i frågan är också tydlig då endast 14 procent tycker att föräldrar ska kunna dela bilder på barn utan tillåtelse. Även här finns det en stor könsskillnad och dubbelt så många män som kvinnor tycker att man inte behöver barnets tillåtelse för detta.

6.6.2 Barns röster

Flera barn tycker att gå i skola och få en bra utbildning är viktiga faktorer i barnets rätt till utveckling: "Det är en viktig grej alltså, att man kan lära sig olika grejer. Man har nytta av det senare i livet" säger ett barn. Ett barn beskriver det så här: "Varje barn har en – alltså varje barn ska ha en chans att bli någonting i sitt liv. Det är därför det är viktigt. Alltså de – man kan inte – man kan inte bara kasta bort ett barn liksom."

Barnen vi pratade med ansåg främst att utveckling är viktigt för att i framtiden bli en bra vuxen som bidrar till samhället. De resonerade om barndomen som en transportsträcka till att bli vuxen och att vuxenlivet har det största värdet: "Att komma ut och göra någonting i samhället för andra generationer. Det är livet." berättade ett barn. "Men det är ju ett steg närmare vuxenlivet. Alla behöver ju utvecklas. Så här, det – Jo men det är lite svårt att förklara, men alla behöver ju kunna må bra och sånt. Alltså för framtiden" beskrev ett barn. Ett barn berättade sin syn på ansvar och barndom: "Vissa barn behöver ju bli vuxna som barn, alltså ta hand om sina vuxna som barn. [...] Ja att vissa får ju bli vuxna snabbt för att kunna ta

hand kanske om hemmet, om inte föräldrarna kan göra det."

Några unga lyfter också att trygghet kan vara viktigt för utvecklingen. Ett barn berättade så här kring vad som är viktigt för att kunna utvecklas: "Alltså att man inte blir mobbad i skolan och ja att man inte blir slagen av sina föräldrar och sånt". Ett annat barn tycker det är viktigt att bli lyssnad på och våga prata om svåra saker för att utvecklas: "Bra föräldrar som kan fatta bra beslut och prata med dig hela tiden, och som inte bara 'nej nu gör vi så här och du får inte säga något om det för att nu har vi bestämt det' [...] För att då vet barnen i sin utveckling att de kan prata med andra människor, att de inte bara håller allting för sig själv. Att de typ, om det har hänt någonting så att de kan våga berätta det för någon annan och sånt."

6.7 Artikel 12 – Åsiktsfrihet, delaktighet och rätten att bli hörd

Barnets rätt till delaktighet regleras i artikel 12 i barnkonventionen. I alla åtgärder som rör barnet, har det rätt att bilda, uttrycka och få sina åsikter beaktade.⁹² Barnet har förstås även rätt att avstå från att utöva sin rättighet.⁹³ Åsikters betydelse relateras till barnets ålder och mognad. Det är den vuxnes ansvar att göra barnet delaktigt och anpassa sättet att lyssna utifrån barnets ålder, mognad och funktionsförmåga.⁹⁴ En annan central aspekt i rätten att komma till tals är att konventionsstaterna måste säkerställa att barnet får information och rådgivning. Barnet måste också få veta under vilka omständigheter hen kommer att få uttrycka sina åsikter.⁹⁵

FN:s barnrättskommitté menar att om

92. Barnkonventionen, artikel 12.

93. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 16.

94. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 11, 20 och 21 ff.

95. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 25.

samråd ska vara meningsfullt måste processer göras tillgängliga för barn. För att beakta barns åsikter krävs en verklig förändring. Att lyssna på barn får inte betraktas som ett mål i sig, utan som ett medel för staterna att bli mer lyhörda för förverkligandet av barns rättigheter.⁹⁶

FN:s Barnrättskommitté har även uttryckt att barns åsikter kan tillföra relevanta perspektiv och erfarenheter och att de ska övervägas vid beslutsfattande och utformande av politik.⁹⁷ Utövandet av barnets rätt att bli hörd är en avgörande faktor i en sådan process.⁹⁸ FN:s Barnrättskommitté har också understrukit vikten av att rättigheten gäller alla barn och att barn som befinner sig i utsatta situationer kan vara svåra att nå.⁹⁹

Svensk lag innehåller särskilda bestämmelser om att barnet ska få information och få komma till tals. Sådana bestämmelser finns i socialtjänstlagen¹⁰⁰ och föräldrabalken¹⁰¹ och anger att barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad.

Liknande bestämmelser finns i utlänningslagen¹⁰² och i skollagen, samt i de läroplaner som styr skolan¹⁰³.

Barnet ska även ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet enligt LVU. Om den unge har fyllt 15 år, har barnet rätt att själv föra sin talan i domstol. Barn under 15 år får också höras i domstol, om barnet inte kan antas ta skada av det.¹⁰⁴ I brottmål är det förundersökningsledaren

som avgör om och hur ett barn ska förhöras med barnets bästa som utgångspunkt. Under förundersökningen kan förhör hållas med var och en som antas kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen.¹⁰⁵

6.7.1 Allmänhetens attityd

Inom projektet Pejling och dialog gjorde Barnombudsmannen 2012 och 2014 två mätningar bland beslutsfattare inom kommun, landsting, länsstyrelse och övriga myndigheter om hur de använder barnkonventionen i sitt arbete. En av frågorna gällde i vilken grad respondenten instämmer i att barns röster är en nödvändig kunskapskälla vid utredningar och kartläggningar som rör barn. Nio av tio instämde i påståendet och två tredjedelar instämde helt, vilket tyder på en positiv inställning till att involvera barn i beslutsfattande.¹⁰⁶

I den undersökning av allmänheten som genomfördes för denna rapport handlade frågorna om barnets rätt att uttrycka sina åsikter inför olika beslut som rör barn, samt om hur mycket utrymme och hur stor möjlighet barn ska ges att komma till tals. Respondenterna ansåg att det är viktigare att barn får komma till tals i de beslut som ligger nära barnet än i beslut på en mer övergripande nivå.

Socialstyrelsen konstaterar i en kartläggning av barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge att barn har olika förutsättningar att komma till tals, eftersom ungefär en tredjedel av barnen i

96. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5 (2003) om allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, punkt 12.

97. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 12.

98. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 13.

99. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 4.

100. 11 kap. 10 § socialtjänstlagen.

101. 6 kap. 2a 3 st. föräldrabalken.

102. 1 kap. 11 § utlänningslagen.

103. 4 kap. 9 § skollagen och till exempel läroplanen för förskolan och läroplanerna för grundskolan, förskoleklassen, fritidshemmet, grundskolskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

104. 36 § 2 st. lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.

105. 23 kap. 6 § rättegångsbalken.

106. Barnombudsmannens webbplats, https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/pejling_och_dialog.pdf (hämtad 2020-02-12).

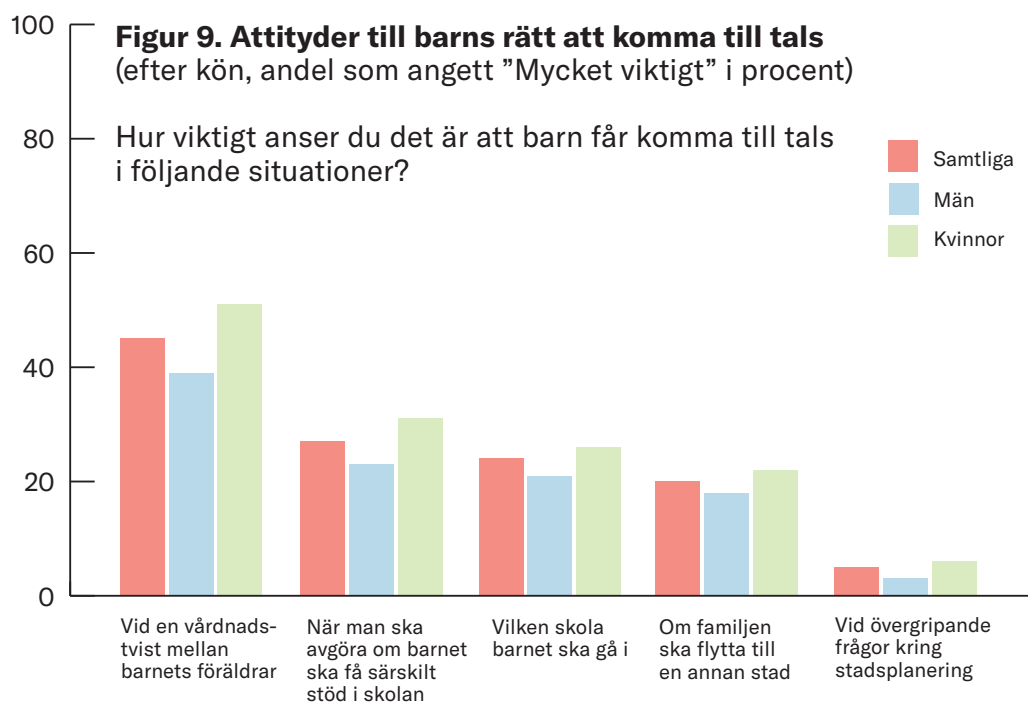
granskningen inte hade haft något enskilt samtal med utredaren.¹⁰⁷ Av de situationer vi listat anses barns rätt att komma till tals viktigast när det gäller en vårdnadstvist mellan föräldrarna. 45 procent av respondenterna tycker att det är mycket viktigt att barnet får komma till tals vid en vårdnadstvist. Män tycker att det är något mindre viktigt än kvinnor. Om familjen ska flytta till en annan stad är det bara en femtedel som anser att det är mycket viktigt att barnet själv får komma till tals i frågan.

Elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har rätt att få stöd från skolan. Om extra anpassningar, som är en mindre omfattande stödsats, inte är tillräckligt kan elever beviljas särskilt stöd av rektor. Vilket särskilt stöd eleven ska få dokumenteras sedan i ett åtgärdsprogram.¹⁰⁸ Enligt skol-

lagen ska barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Barnet ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör hen och åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.¹⁰⁹ Eleven och elevens vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta när ett åtgärdsprogram utarbetas.¹¹⁰

Respondenterna i vår undersökning tycker inte att det är självklart att barnet själv ska få komma till tals när frågan om särskilt stöd i skolan avgörs och bara en fjärdedel angav det som mycket viktigt. Bland kvinnor är andelen något högre än bland män. Liknande resultat återfinns när det gäller vilken skola barnet ska gå i. En fjärdedel anser att det är mycket viktigt att barnet själv får komma till tals om vilken skola det ska gå i.

När det gäller beslut som berör barnet

107. Socialstyrelsen, Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge, 2014, sid. 7.

108. 3 kap. 9 § skollagen.

109. 1 kap. 10 § skollagen.

110. 3 kap. 9 § skollagen.

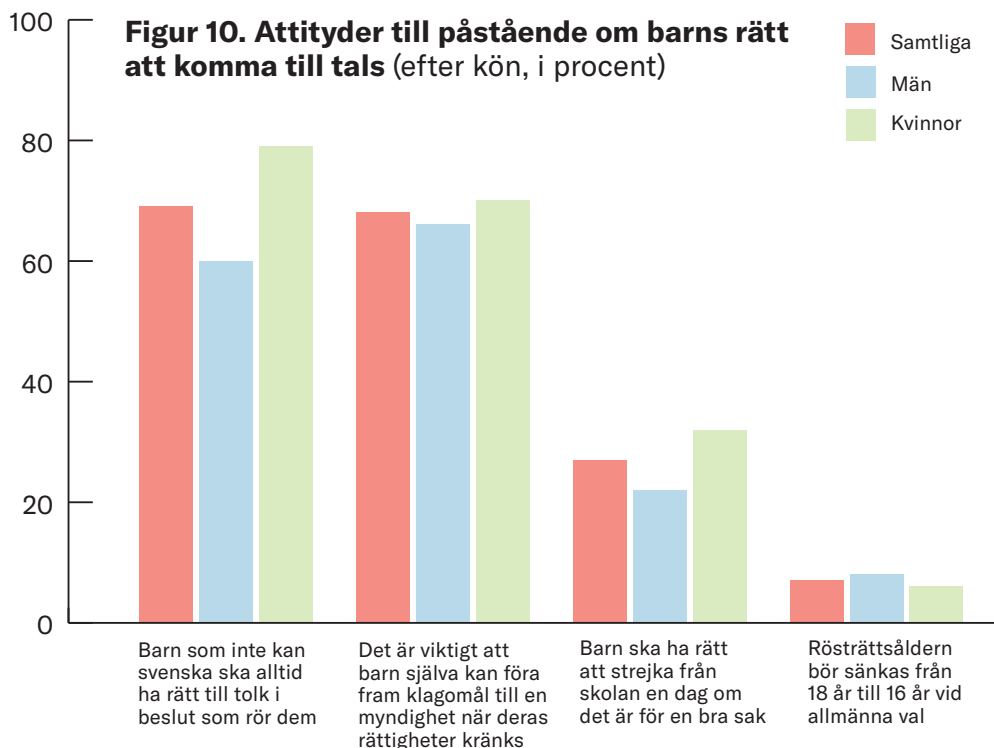
indirekt eller beslut som kan sägas ligga längre ifrån barnet hörs barnet i många fall inte alls. Ett exempel är när städer förätas och barns behov av fria ytor för lek och rörelse ställs mot andra intressen. En nationell kartläggning från SCB 2018 visade exempelvis att skolgårdarna i Sverige krymper.¹¹¹ Mot bakgrund av detta ställde vi i vår undersökning frågor om hur viktigt det är att barn får komma till tals vid övergripande frågor om stadsplanering (t.ex. planering av park-, centrum- eller bostadsområden). Endast fem procent av respondenterna angav att det är mycket viktigt att barn får komma till tals i stadsplaneringen. Det är dubbelt så många kvinnor som män anser det, men andelen är fortfarande låg jämfört med övriga situationer.

Rätten till tolk regleras i förvaltningslagen (2017:900).¹¹² Av respondenterna i vår under-

sökning ansåg 69 procent att barn alltid ska ha rätt till tolk i beslut som rör dem. Bland män är andelen 60 procent, medan 79 procent av kvinnorna instämmer i påståendet.

Under det senaste året har många barn gjort sina röster hörda för att påverka politiker att förhindra global uppvärmning och klimatförändring genom att strejka från skolan. Mot den bakgrunden ställde vi en fråga om barn ska ha rätt att strejka från skolan en dag om det är för en bra sak. Endast en fjärdedel instämde och kvinnor är något mer positiva till skolbarns strejkrätt än män.

Den senaste demokratiutredningen föreslog i sitt slutbetänkande att inleda en försöksverksamhet med rösträtt från 16 år i 2018 och 2022 års kommunval. Som argument framhåller utredningen att det skulle innebära en förstärkning av ungas möjligheter till inflytande och delaktighet

111. SCB, Grundskolor och friytor Nationell kartläggning och uppföljning av grundskoleelevers tillgång till friytor 2014-2017, 2018, sid. 14.

112. 13 § förvaltningslagen.

”Men man är ändå ganska maktlös som barn, för vuxna tänker att de vet bättre. Så man kan säga vad man tycker och bli lyssnad på, men det är inte som att de kommer göra något åt det egentligen, för de tror att de vet bättre.”

i demokratin.^{113 114} Utifrån barnkonventionen är rösträtt ingen rättighet för barn, men FN:s barnrättskommitté har uttalat att för de stater som inte sänkt rösträttsåldern till under 18 år finns ännu större anledning att säkerställa respekten för barns åsikter.¹¹⁵ Respondenternas inställning till förslaget om att sänka rösträttsåldern från 18 till 16 år i allmänna val är tydligt negativ. Endast sju procent är positivt inställda till förslaget och det är inga större skillnader mellan män och kvinnor. Svaren är i nivå med den nationella SOM-undersökningen 2018.¹¹⁶

6.7.2 Barns röster

Flera av barnen vi pratade med beskriver frustration och känslor av maktlöshet över att inte få komma till tals och bli lyssnade på: ”Men man är ändå ganska maktlös som barn, för vuxna tänker att de vet bättre. Så man kan säga vad man tycker och bli lyssnad på, men det är inte som att de kommer göra något åt det egentligen, för de tror att de vet bättre.” Berättade ett barn.

Ett fåtal av de barn vi mötte upplevde att barn får göra sin röst hörd och bli lyssnade på: ”Man har lika mycket rätt att bli lyssnad på som en vuxen har. Alltså om en vuxen har en poäng så betyder det inte att barns är mindre viktiga för att de är barn.” Ett barn resonerar att det kan beror på: ”Ja, om man säger på ett respektfullt sätt så lyssnar de.” Det var fram-

förallt i hemmet med familjen som barnen vi träffade kände att de fick komma till tals.

Men det var också i hemmet som barn hade olika syn på att komma till tals: ”Bara äldre har rätt att prata om olika saker, barn ska vara tysta och visa respekt. Så jag bara förklarar det. Sverige är olika från mitt land. Här, alla myndigheter, alla politiker, den här personalen de lyssnar på barnen” berättar ett barn. ”Man kanske håller tillbaka när föräldrarna är där och inte vågar säga någonting” säger ett annat barn.

Ungefär hälften av barnen upplevde att de fick säga vad de tyckte och blev lyssnade på i skolan. Barnen berättade om lärare och rektorer som bara ”checkar av” barns delaktighet, utan att det betyder något. Ett barn menar att: ”Alltså man kan ju säga vad man tycker (i skolan), men det betyder inte att någon bryr sig.” Ett annat barn berättar: ”Vår förra rektor var liksom ’ångrar du det du gjorde? Ja bra, hejdå.’” Barnet eftersökte att skolans personal istället skulle: ”Lyssna mer när man säger någonting. [...] Och engagera barnen mer i beslut.”

Barnen vi träffat beskriver återkommande hur vuxna inte lyssnar, eller lyssnar men struntar i det barnen säger: ”Jag berättar vad jag vill, men det blir aldrig kompromiss på det. Inte något i alla fall. Jag säger mitt, så händer ingenting” berättar ett barn. “[...] Alltså dom lyssnar ju, men det är ingenting som händer, så det är typ en stoppskylt: vi lyssnar inte på vad du tycker. Det du säger är nonsens, typ” berättar ett annat barn.

Flera barn önskade att vuxna skulle vara bättre på att lyssna på barn: ”Jag tycker att vi ska förklara själva vad vi tycker, så att dom kanske förstår då utifrån våra perspektiv, vad vi känner. [...] och då kanske dom fattar att dom gör fel”.

113. Låt fler forma framtiden! (SOU 2016:5), sid. 47.

114. Det finns dock i dagsläget inget förslag om att under mandatperioden gå vidare med beredning av utredningsförslaget om försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder.

115. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5 (2002) om allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, punkt 12.

116. SOM-institutet, Allmänhetens åsikter om politiska förslag 2018, 2019, sid. 43.

BARNET I UTREDNING OCH RÄTTSPROCESS

Den första juli 2019 var det 40 år sedan totalt agaförbud infördes i Sverige. I samband med årsdagen gjorde Barnombudsmannen en genomgång av rättsfall där barn utsatts för så kallat uppfostningsvåld av en omsorgsperson. Vi gick igenom 30 domar från 21 olika tingsrätter från Malmö i söder till Skellefteå i norr.¹¹⁷ Utgångspunkten var att undersöka hur domstolen hanterar fall där barn utsatts för uppfostningsvåld, med

fokus på rätten till likabehandling, barnets rätt att komma till tals och barnets bästa. Vi granskade domarna dels för att se hur domstolen resonerat kring det uppfostrande syftet i utövandet av våldet (det vill säga om det sågs som en förmildrande eller försvårande omständighet), dels hur barnets rättigheter tillgodosågs i processen. Granskningen visade att barn kom till tals i de flesta fall och att det var en hög andel fällande domar. Bedömningar av barnets bästa framgick inte av domarna.

117. De flesta tingsrätter hade bara ett fall som var relevant.

7.1 Rätten till skydd mot diskriminering

I vår granskning av tingsrättsdomar ser vi inte några brister i likvärdighet. Däremot pekar flera andra rapporter och utredningar med ett annat och bredare fokus på brister i hanteringen av barn som utsätts för våld. Det handlar till exempel om brister i likvärdig behandling, skillnader mellan olika delar av landet, bristande kompetens och brister i barnrättsperspektiv.

Bristande likvärdighet är också något som Sverige fått upprepad kritik för av FN:s barnrättskommitté. Kommittén uttrycker i sina senaste rekommendationer till Sverige oro över de skillnader som kvarstår i kommunerna och regionerna och som leder till att barns tillgång till stöd och tjänster inte är likvärdig.¹¹⁸

Barnrättighetsutredningens kartläggning av den straffrättsliga hanteringen av våldsbrott mot barn liknar vår egen granskning, men har ett bredare fokus.¹¹⁹ En av utredningens slutsatser är att svårigheterna att bevisa smärtrekvisitet, som innebär att åklagaren måste visa att gärningen åsamkat barnet smärta som inte var omedelbart övergående, i många fall ledde till friande domar.¹²⁰ Detta är inte något som framgår av vår granskning, vilket skulle kunna bero på att färre brottstyper ingår. Men det kan också bero på att det skett en förändring.

2018 publicerade Unicef en studie där de pratat med barn som utsatts för våld. Många barn berättade hur rättsprocessen gått till. Det framkom till exempel att barnen ibland upplevde svårigheter med att prata med myndigheterna om det som hänt, att det

är många olika vuxna som de ska berätta samma sak för, att vuxna ställer samma frågor om och om igen och att barnen ibland försökte berätta så att de vuxna ska bli nöjda. Barnen berättade också om att de efter förhör hade många frågor som de inte fått svar på: Vem var det som ställde frågor och varför? Varför hände inget när jag hade berättat? Varför blev utredningen nedlagd?¹²¹

En studie från Allmänna Barnhuset pekar på att rättsväsendet inte har tillräcklig kompetens för att hantera ärenden där barn med funktionsnedsättningar är målsägande. Rättsväsendet tar sällan in sakkunniga som kan informera rätten om vad olika funktionsnedsättningar kan innebära för barnet.¹²²

Även Barnahusutvärderingen¹²³ konstaterar att det finns brister i likvärdigheten mellan Barnahus och att de barn som kommer till Barnahus inte får samma stöd och hjälp. På vissa Barnahus fanns till exempel inte tillgång till särskilt utbildade barnförhållare inom polisen.¹²⁴ Dessutom finns inte tillgång till Barnahus i hela landet, vilket gör att de barn som bor i en kommun där Barnahus saknas, inte får samma möjlighet till ett barnvänligt förfarande som andra.¹²⁵

Rädda Barnen har sedan 2010 följt upp hur långa de faktiska handläggningstiderna är för brott mot barn. Enligt lag ska dessa utredas inom 90 dagar från anmälan.¹²⁶ I den senaste rapporten, som granskar handläggningstiderna för 2016 och 2017, konstaterades att vart tredje barn fick vänta längre än tre månader på beslut om att väcka åtal. Rapporten visar också på stora skillnader mellan olika orter i landet.¹²⁷

118. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11.

119. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19).

120. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 252 ff.

121. Unicef, Vem skyddar mig från våld?, 2018.

122. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar, 2016, sid. 42.

123. Se ovan under kapitlet, Barnet som rättighetsbärare.

124. Barnafriad, Slutrapport Utvärdering av Barnahus, 2018.

125. Barnafriad, Slutrapport Utvärdering av Barnahus, 2018, s.14. Av Sveriges 290 kommuner är idag 222 knutna till ett av Sveriges 31 Barnahus.

126. 2 a § förundersökningskungörelsen.

127. Rädda Barnen, Brotts mot barn 2016 och 2017 – När förundersökningen drar ut på tiden, 2018.

Fakta om våld mot barn

Det är bara en bråkdel av det våld som sker mot barn som anmäls, och den andel som leder till åtal är ännu mindre. Mörkertalet är särskilt stort när det gäller våld mot små barn.

- Enligt Stiftelsen Allmänna barnhusets senaste kartläggning (2016) hade 14 procent av de tillfrågade barnen upplevt fysisk misshandel av en förälder någon gång under uppväxten. Fem procent hade varit utsatta många gånger. Elva procent av barnen hade utsatts för psykisk misshandel av en förälder.¹²⁸
- Under 2018 anmäldes 23 800 misshandelsbrott mot barn under 18 år. Av dessa var 3 990 brott mot små barn mellan noll och sex år. Det motsvarar ungefär 17 procent av alla anmälda misshandelsbrott mot barn.
- Det totala antalet anmälningar om barnmisshandel har sedan 2009 ökat med 25 procent, eller 4 720 brott.¹²⁹ Ökningen av de anmälda misshandelsbrotten mot barn 7-14 år beror till stor del på ökat våld mellan jämnåriga, där anmälningarna bland annat görs av skolan.
- Socialstyrelsens statistikdatabas visar att antalet patienter 0-17 år som blir inskrivna på sjukhus varje år på grund av övergrepp har minskat något under 2010-talet. Från 8-9 barn per 100 000 (totalt cirka 170-180 barn) i början av årtiondet till ungefär sex barn per 100 000 (cirka 120-130 barn) de senaste åren.¹³⁰

Fakta aga

Sverige var först i världen med att lagstifta om ett heltäckande förbud mot alla former av barnaga.¹³¹ Förbudet infördes genom en skrivelse i föräldrabalken. 6 kapitlet 1 § föräldrabalken lyder:

"Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling."

Bestämmelsen fördes in i föräldrabalken och inte i brottsbalken (1962:700) för att visa att det primära syftet inte handlade om att straffa föräldrar, utan att säkerställa barnets integritet vid uppfostran.¹³² Om en förälder använder våld i uppfostringssyfte, så träder brottsbalkens straffregler om framförligt misshandel, grov fridskränkning och ofredande in.¹³³

7.2 Barnets bästa och barnets rätt till delaktighet

Enligt FN:s barnrättskommitté ska utredningar av våld göras av kvalificerade yrkespersoner. Utredningen ska göras med utgångspunkt i barnets rättigheter, på ett barnmedvetet sätt och får inte innebära ytterligare skada för barnet. Alla parter ska beakta barnets åsikter.¹³⁴ I vissa fall kan det, enligt kommittén, vara lämpligt att inrätta särskilda domstolar och straffrättsliga förfaranden avsedda för barn som utsatts för våld.¹³⁵

128. Jernbro, C och Jansson, S. Våld mot barn 2016 – en nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. 2016.

129. Brottsförebyggande rådets (Brå) webbplats, <https://bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/barnmisshandel.html>, (hämtad 2020-02-20).

130. Socialstyrelsens statistikdatabas, Yttre orsaker till skador och förgiftningar, tabell X85-Y09.

131. Regeringskansliet och Rädda Barnen, Aldrig våld – 30 år av svensk lagstiftning mot aga, 2009, sid. 10 ff.

132. Om förbud mot aga (prop. 1978/79:67), sid. 6-7.

133. 3 kap. 5 §, 4 kap. 4 a och 4 kap. 7 §§ Brottsbalken.

134. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) om barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 51.

135. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) om barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 56.

Barnets bästa finns varken med i brottsbalken eller rättegångsbalken (1942:740). Fokus i domstolsförhandlingen ska vara på om åklagaren kan visa att den åtalade begått gärningen utifrån de rekvisit som ställs upp i brottsbalken. Det är därför inte anmärkningsvärt att begreppet barnets bästa inte nämns i tingsrättsdomarna som ingick i vår granskning. I domarna framkommer att en majoritet av barnen kommit till tals i förundersökningen. Det ställs höga krav på att barn som utsatts för våld i förhör ska berätta om traumatiska händelser på ett sätt som uppnår beviskraven i brottmål. Barnrättighetsutredningen konstaterade att det fanns brister i förutsättningarna för barn att komma till tals, och även brister i de fall då barnet hade kommit till tals. Även om de flesta barn som utsatts för våld hade blivit förhörda fanns brister till exempel i genomförandet av förhöret genom att ledande frågor ställdes, vilket påverkade bevisvärdet av barnets utsaga. Det handlade också om bristande kompetens hos domstolarna att bedöma barns förmåga att återge en svår upplevelse.¹³⁶ Utredningen konstaterade också att genomslaget för principen om barnets bästa var begränsat.

LVU-utredningen tar upp olika diskussioner som förts av framförallt forskare om barns medverkan i domstolsförhandlingar. Enligt dessa riskerar ett barns rättssäkerhet att sättas åt sidan när domstolen enbart förlitar sig på att höra barnets åsikter genom en representant, och inte direkt från barnet. När barnet hörs direkt visar det också, enligt en forskare, att domstolen ser barnet som kompetent och har respekt för barnets åsikter. Motargument handlar främst om att barnet kan känna obehag och rädsla inför en domstol, och att det även kan vara svårt

att berätta vad som hänt på grund av lojalitetskonflikter med föräldrarna.¹³⁷

LVU-utredningen pekar, i likhet med Barnrättighetsutredningen, på betydelsen av särskild kompetens hos domstolarna när det gäller barn och barns rättigheter. I utredningen framkommer att det finns ett stort behov av ökad kompetens om barn, barns behov och barns rättigheter i domstolarna.¹³⁸ Utredningen konstaterar också att flera olika aktörer – statliga utredningar, forskare och Barnombudsmannen – har förordat specialiserade domare eller domstolar när ärenden rör barn (inte enbart LVU-ärenden) samt att Sverige är det enda nordiska landet som inte har särskild sakkunskap om barn i första rättsliga instans.¹³⁹

136. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 258-259.

137. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 473-474.

138. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 496.

139. Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:17), sid. 484 ff.

Anders Hagsgård, hovrättspresident i Hovrätten för Västra Sverige och särskild utredare för Barnkonventionsutredningen

FOTO: TOBIAS LIEDHOLM

Vad tror du att barnkonventionen som lag gör för skillnad för barn?

– Den stora förändringen kommer att handla om synen på barnet, att barnet är en rättighetsbärare. Till största delen överensstämmer svensk lagstiftning med barnkonventionen. Redan innan barnkonventionen var lag skulle vi tolka svensk lagstiftning i ljuset av konventionen.

I enlighet med barnkonventionen måste det beaktas hur olika beslut påverkar barnet och barns synpunkter måste inhämtas. Att lyssna på barn betyder inte att det blir som barn vill men deras synpunkter ska vara en del i ett beslutsunderlag.

Vad behöver göras för att stärka barnet som rättighetsbärare?

– En av de stora utmaningarna är tillämpningen av lagstiftningen som rör barn, inom detta behövs ett kunskapslyft. Läser man i media till exempel, verkar många tro att det var något radikalt som skedde vid årsskiftet, och så är det inte. Vi fortsätter att tillämpa samma lagstiftning som tidigare. Det är en

pedagogisk uppgift för regeringen att fortsätta förklara att det inte främst var något nytt som hände första januari utan att det till stor del faktiskt handlar om att se till att göra det som redan är beslutat i svensk lag och att tolka den i ljuset av konventionen. Det behövs ett perspektivskifte där vi sätter barnet i fokus i de frågor som rör dem och att vi gör de avvägningar som behöver göras inför de beslut som vi har att fatta i våra olika roller.

Är rättsprocesser som barn är inblandade i anpassade efter dem?

– Barnanpassade förfaranden är ett område som behöver utvecklas. Barn har andra förutsättningar än vuxna och därför behöver rättsprocessen anpassas för att ta hänsyn till dem. Barnahus är ett bra exempel där man har skapat arbetsmetoder som utgår från barns behov, till exempel hur man hör barn som har varit med om eller bevittnat våld.

Svensk lagstiftning är i stort sett i överensstämmelse med barnkonventionen har Barnkonventionsutredningen hittills visat. Finns det några områden där ni har sett diskrepanser?

Ja vi har hittat några diskrepanser, oftast i detaljer men också någon lite större lucka. Så länge lagarna tillämpas som det är tänkt och det finns tillräckligt med resurser kommer därför de flesta rättigheter enligt konventionen att uppfyllas.

Maria Gorosch, polis och gruppchef Barnahus Stockholm

FOTO: TIDNINGEN SVENSK POLIS

Vad har du för tankar om att barnkonventionen är lag sedan första januari 2020?

– Jag tror att barns rättigheter kommer att få högre status överlag. Det kommer också att göra skillnad för barn i rättsprocesser. Jag tänker också på regeringens förslag om att införa barnfridsbrott, ett förslag som går hand i hand med barnkonventionen. Förslaget innebär bland annat att vi som utreder brott inte måste be om vårdnadshavares tillstånd för att barnet ska kunna delta i utredningen, samt att barnet får målsägandestatus vilket ytterligare stärker barnets juridiska status.

Vad är det som gör att Barnahus fungerar bra när brott mot barn ska utredas?

– Barnahus förenklar och effektiviserar utredningsarbetet då alla professioner som berörs är samlade och synkar utredningsarbetet med varandra. En mycket viktig del är att barnet inte ska behöva upprepa sin berättelse flera gånger. Barnet får berätta

en gång och vi fångar upp så att de som behöver ta del av barnets berättelse får det samordnat. Barnahus har också barnvänliga miljöer som ska bidra till lugn och trygghet för barnet.

Vad är viktigt när man hör barn som misstänks ha utsatts för brott?

– Det är viktigt att det är lämpliga personer som möter barnen och att de har utbildning i förhörsmetodik som är anpassad för barn, utvecklingspsykologi, kunskap om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och annat som kan påverka i mötet med barnet. När barnet hörs handlar det mycket om att inte styra barnets berättelse utan att skapa förutsättningar att berätta fritt. Att genomföra bra samtal med barn kräver kunskap om barns kognitiva förmågor, det är stor skillnad att höra ett barn som är tre år jämfört med ett barn som är tretton år till exempel.

Vad är viktigt för barn i rättsprocesser?

– Bemötandet och att känna trygghet. Att de får det skydd de behöver. Och att barnen blir lyssnade på, att de förstår vad som pågår och varför de måste svara på många olika frågor. Vi pratar om de fyra rummen i Barnahus: rättsprocessen är ett rum, skyddet som socialtjänsten ska ge är ett rum, terapin och krisstödet är ett annat rum och det sista rummet är den fysiska hälsan, det medicinska. Barnet ska passera genom alla de rummen och få de behoven tillgodosedda. En sak som behöver förbättras är informationen till barnet efter att utredningen är avslutad, vad som händer och varför? Det är mycket viktigt att barnet förstår vad som hänt för att kunna gå vidare.

INTERVJU

Steven Lucas, docent och barnläkare. Leder forskargruppen REACH, Research Enhancing Adolescent and Child Health vid Uppsala universitet

FOTO: PRIVAT

Varför är det viktigt att barn växer upp utan våld och känslomässig försummelse?

– Vi vet av lång erfarenhet och forskning att våld och försummelse påverkar barn mycket. Det skadar barnet på kort och lång sikt. Om utsattheten är svår, om den kommer tidigt i livet, om den är ofta upprepad och om barnet inte har ett starkt skyddsnät runt sig, så har den en tendens att skapa toxisk stress hos barnet som gör att nervsystemet skadas och inte utvecklas som det ska.

Vad kan toxisk stress föra med sig?

– Upplever vi kärlek och värme och empati lär vi oss det. Lär vi oss i stället från vår omgivning att världen är farlig, jag måste överleva och att det inte finns någon plats för empati blir inte hjärnan inriktad på empati, inläring och samspel med andra. Det kan innebära att dessa barn får problem att kontrollera sitt beteende, med risk för utanförskap, kriminalitet, missbruk och våld. Det skapar en situation där barn inte är utrustade för att kunna visa empati eller delta i samhället.

Skadorna du nämner, är de kroniska?

– När det gäller skador i nervsystemet är det ofta permanenta förändringar, speciellt hos barn som lever i stor utsatthet. Men vissa skador går att reparera. Barn, speciellt små barn, deras nervsystem utvecklas hela tiden. Även om det finns en permanent skada kan nervsystemet på vissa sätt repareras för att fungera någorlunda.

Vad behövs för att barn ska skyddas och få sina rättigheter uppfyllda?

– Det behövs en allmän värdering att barn är värda att skydda och den attityden finns absolut i Sverige. Men det är också så att många inte vet hur vanligt det faktiskt är att barn far illa. Man behöver utbilda befolkningen om att det är vanligt och att det medför stora risker för barnen. Och så måste vi ha metoder för att upptäcka barn som befinner sig i utsatta situationer och sedan arbeta utifrån strukturerade och effektiva behandlingar för barn och föräldrar i hela landet. Det finns mycket kunskap och väl beprövade metoder, de måste spridas och användas. En sak som många inte heller känner till är att föräldrarätten är mycket starkare i Sverige än i många andra länder som till exempel i USA och Storbritannien.

INTERVJU

Rosaline Marbinah, ordförande LSU, Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer

FOTO: SANDRA JAKOBSSON

Vad tycker LSU om att barnkonventionen är lag sedan första januari?

– Vi är så oerhört glada att barnkonventionen är lag. Nu måste förändring ske så att alla barn och unga får sina rättigheter tillgodosedda, bejakade och skyddade. Vi ser flera områden där rättigheterna inte är uppfyllda, det kan till exempel handla om barnfattigdom, våld mot barn och att unga inte har politisk makt. I och med att barnkonventionen är svensk lag kan rättigheterna ansvarsutkrävas på ett helt nytt sätt. Det är också absolut nödvändigt att tredje tilläggsprotokollet ratificeras, vilket LSU också har föreslagit till ungdomsministern. Det jag är rädd för är att barnkonventionen som lag blir ett dokument som inte betyder något, för att motverka det har politiker och representanter för civilsamhället ett stort ansvar att bevaka att barnkonventionen blir verklighet för alla barn i Sverige.

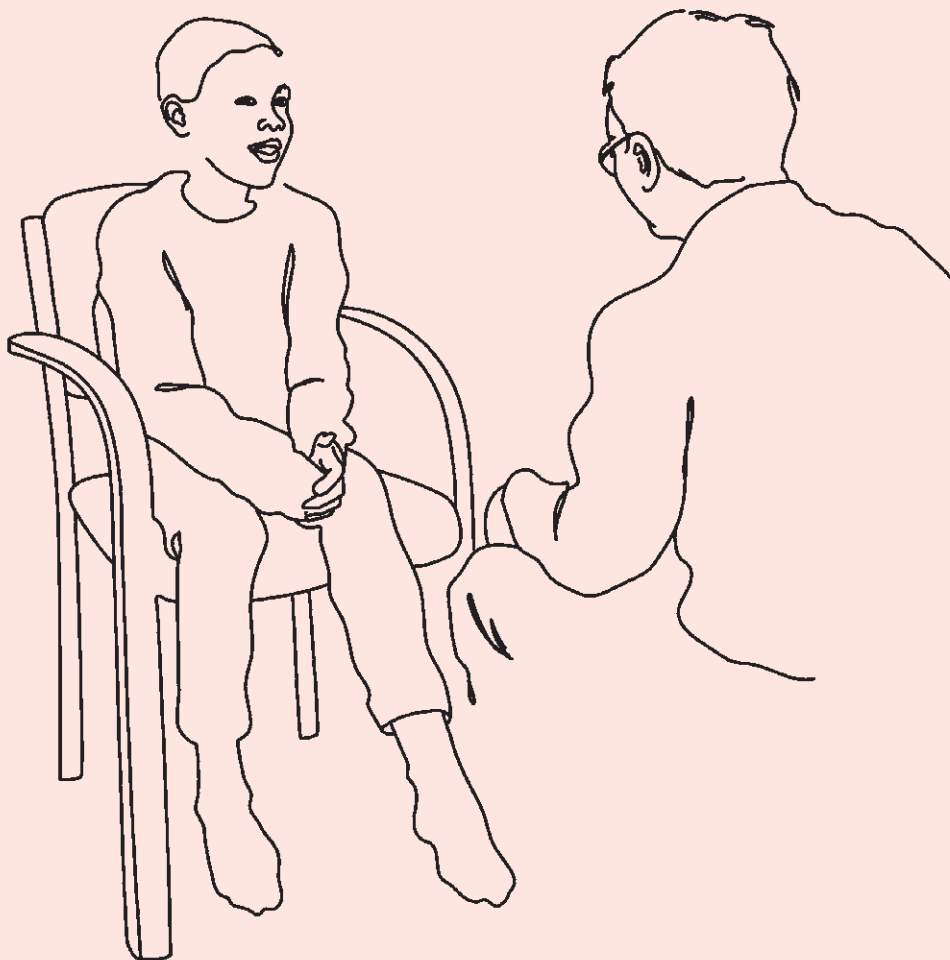
LSU arbetar för ungas organisering, varför är det viktigt?

– Det är genom organisering som barn och

unga får makt över sina liv och samhällsutvecklingen. Vi har rätt till makt och vi har så klart rätt till våra rättigheter, vilket vi inte har nu. På grund av ett demokratiskt underskott är vi en marginaliserad grupp i samhället.

Hur tycker LSU att Sverige ligger till i frågan om barn och ungas makt över samhällsutvecklingen?

– Barn och unga porträtteras ofta som offer i stället för aktörer och rättighetsbärare som själva kan skapa förändring. Det är vanligt att unga anses vara ett särintresse och vi ser också exempel på symbolpolitik när beslutsfattare säger att de lyssnar på unga men sedan inte bryr sig om att uppfylla det de lovat. Vi menar också att det är ett stort problem att unga överhuvudtaget inte finns i beslutsfattande processer, här finns det enormt mycket att göra. Men jag har stora förhoppningar på artikel 12 som säger att barn och unga har rätt till delaktighet, för oss betyder det bland annat att unga har rätt att vara en del i den demokratiska och beslutsfattande processen. Och då menar jag att alla barn och unga ska ha möjlighet att vara delaktiga, oavsett funktionsnedsättningar, om man tillhör en nationell minoritet, är asylsökande eller vilken sexuell läggning eller könsidentitet en har. Vi har rätt till makt i samhället och därför driver vi frågan om rösträtt och valbarhet vid 16 år.

ANALYS OCH SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Barnkonventionen som lag ökar möjligheterna att komma till rätta med de brister som fortfarande finns för att alla barn ska få sina rättigheter tillgodosedda. Bristerna och behoven av förändring är som störst när det gäller barn i de mest utsatta situationerna. Vår ambition med den här rapporten är att lyfta förslag som är avgörande för att dessa förändringar ska bli verklighet. Men vi ser många områden där barns rättigheter behöver stärkas för att intentionerna med barnkonventionen som lag, och synen på

barnet som rättighetsbärare, ska få genomslag.

8.1 Öka kunskapen om barnets rättigheter

För att barnkonventionen ska få genomslag i den praktiska tillämpningen och barn ses som rättighetsbärare krävs fler åtgärder. Regeringen pekar särskilt på vikten av att fortsätta arbetet med att föra in barnkonventionens bestämmelser i relevanta lagar, ta fram en vägledning för hur barnkonventionen kan tolkas och tillämpas i rättstillämpningen samt stärka kunskapen och

kompetensen hos såväl vuxna som barn om barnkonventionen och vad den innebär.¹⁴⁰

Av vår attitydundersökning bland allmänheten framgår att 95 procent känner till barnkonventionen, men att bara drygt hälften känner till innehållet. Fyra av tio som svarade kände bara till namnet och visste alltså inte vilka rättigheter konventionen faktiskt innehåller. Det finns också anmärkningsvärda skillnader mellan män och kvinnor, där kvinnor är mer positivt inställda till barns rättigheter.

Den underökning om barns kunskap om sina rättigheter som Barnombudsmannen genomförde 2018 visade på en rejäl ökning jämfört med 2008. 2018 kände vartannat barn till barnkonventionen och dess innehåll jämfört med vart femte barn i den tidigare undersökningen.¹⁴¹ Men resultatet är ändå inte tillfredsställande. Det är också förvånande och oroande att så få av de barn vi intervjuade hösten 2019 faktiskt kände till barnkonventionen.

För att kunna leva upp till det ansvar som vuxna har behövs ökad kunskap om barnkonventionen, dess innehåll och vad den betyder i praktiken – också bland allmänheten. Allmänheten har en viktig roll att spela i skyddet av barn. Barn i sin tur behöver kunskap om sina rättigheter för att kunna utkräva dem. För att kunskaperna om barns rättigheter, hos såväl vuxna som barn, ska öka krävs permanenta strategiska informations- och kunskaphöjande insatser.

Professionella som träffar barn har ett särskilt ansvar. I ungefär hälften av de tingsrättsdomar vi granskade framgick att våldet mot barnet kommit till polisens kännedom tack vare att personal inom skola och förskola slagit larm. För att skyddet för barn ska fungera är det centralt att professionella

uppfattar de signaler som barn sänder ut, vågar fråga hur barnet har det hemma och hur barnet mår och sedan också vågar anmäla till socialtjänst eller polis.

Direktiven till de professionella som regelbundet träffar barn (till exempel personal på BVC, elevhälsan eller tandläkare) och som har möjlighet att upptäcka våld och försummelse måste innehålla krav på systematik i att alltid fråga barnet om förekomsten av våld. Om alla barn får samma frågor, blir det inte lika stigmatiserande. Oräkneliga är de barn som Barnombudsmannen mött genom åren som har sagt att de önskat att någon hade frågat dem rakt ut om de utsatts för våld.¹⁴²

8.2 Alla barn har samma rättigheter

Diskriminering är ett problem med långtgående negativa konsekvenser för individen och för samhället i stort. Vi vet att olika behandling och diskriminering leder till känslor av utanförskap¹⁴³ och har negativa effekter på både fysisk och psykisk hälsa.¹⁴⁴

Av vår attitydundersökning framgår att det görs stora skillnader mellan barn. Många anser att vissa barn i Sverige inte ska ha samma rättigheter som andra barn. Endast sex av tio ansåg till exempel att asylsökande barn ska ha samma rätt till sjukvård som andra barn och bara varannan tyckte att barn till utsatta EU-medborgare ska ha samma rätt till skolgång som andra barn. Endast fyra av tio instämde i att samiska barn ska ha rätt att använda sitt språk i kontakt med alla myndigheter och något färre tyckte att papperslösa barn ska ha rätt till försörjningsstöd. I våra intervjuer med barn under hösten 2019 beskrev barnen utsatthet, kränkningar och diskriminering.

140. Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter (Prop. 2017/18:186), sid. 92 ff.

141. Barnombudsmannens webbplats, <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/2018/barns-kunskap-om-sina-rattigheter-har-okat/> (hämtad 2020-02-12).

142. Barnombudsmannen, Signaler, 2012, sid. 48.

143. Barnombudsmannen, Utanförskap, våld och kärleken till orten, 2018, sid. 62-63.

144. Pascoe, EA, Smart Richman, L, Perceived discrimination and health: a meta-analytic review, *Psychological Bulletin*, 2009.

Ett återkommande tema i våra intervjuer var att barn upplevde orättvisor på grund av att vara barn.

Det är välkänt att barn som redan befinner sig i en utsatt situation ofta diskrimineras i förhållande till andra barn och till vuxna.

När Barnombudsmannen samtalade med barn på ankomstboenden runt om i Sverige beskrev flera barn att de nekats tillgång till sjukvård.¹⁴⁵ Barn på flykt som kommit till Sverige med sin familj beskrev att de inte tillfrågades om sina egna asylskäl i asylprocessen.¹⁴⁶ Barn med funktionsnedsättningar efterlyste kunskap hos vuxna om funktionsnedsättningar och menade att med rätt kunskap kan vuxna anpassa sitt bemötande efter barnets behov och förutsättningar.¹⁴⁷

Folkhälsomyndighetens kartläggning av hälsa, livskvalitet och levnadsförhållanden bland nyanlända barn i Sverige visade att vart femte barn regelbundet kände sig illa behandlad på grund av sin bakgrund.¹⁴⁸ Av en rapport från Forum för nationella minoriteter framgår bland annat att kunskapen om barnets rättigheter, och särskilt de som tillhör nationella minoriteter, är låg i Sverige. Rapporten pekar på att större vikt bör fästas vid den mobbing och det utanförskap som barn tillhörande nationella minoriteter kan utsättas för i skolan.¹⁴⁹

I FN:s barnrättskommittés senaste rekommendationer till Sverige påpekar kommittén att Sverige bör fokusera mer på att arbeta förebyggande mot diskriminering och vidta åtgärder för att skydda barn i sårbara

situationer. Kommittén uttrycker en särskild oro över att vissa grupper av barn fortfarande utsätts för diskriminering, i synnerhet barn från utsatta och marginaliserade familjer och barn till utlandsfödda föräldrar.¹⁵⁰

8.3 Allt våld kan förebyggas

Vår attitydundersökning pekar på att inställningen till repressiva åtgärder, i de fall barn inte betar sig som vuxna förväntar sig eller önskar, i hög grad beror på i vilken miljö barnet befinner sig. En majoritet anser att vuxna ska få ingripa fysiskt om ett barn missköter sig i skolan eller på en anstalt. Däremot är fysiskt eller psykiskt våld inte lika accepterat om det sker i hemmet.

Sju av tio respondenter anser att lärare ska få ingripa fysiskt mot elever som missköter sig i skolan. Möjligtvis kan den höga siffran ha påverkats av ett uppmärksammat fall, med en lärare som tog ett brottgrepp och lyfte upp en elev med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, som Barn- och elevombudet (BEO) drivit i domstol. Fallet debatterades mycket i media under samma tid som vår undersökning genomfördes.¹⁵¹

Enligt skollagen får vuxna i skolan använda sig av omedelbara och tillfälliga åtgärder mot elever för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero, eller för att komma till rätta med en elevs ordningsstörande beteende. Åtgärden ska stå i rimlig proportion till syfte och övriga omständigheter.¹⁵² Men i vilken utsträckning våldsanvändning är tillåten framgår inte av bestämmelsen eller förarbetsuttalanden.¹⁵³ Enligt rättspraxis

145. Barnombudsmannen, Barn på flykt, barns och ungas röster om mottagandet av ensamkommande, 2016, sid. 12.

146. Barnombudsmannen, Vi lämnade allting och kom hit, 2017, sid. 28.

147. Barnombudsmannen, Respekt, 2016, sid. 39.

148. Folkhälsomyndigheten, Hur mår nyanlända barn i Sverige?, 2019, sid. 7.

149. Orama, K, "Vi är ju också människor!": ett barnrättsperspektiv på nationella minoriteter i Sverige.

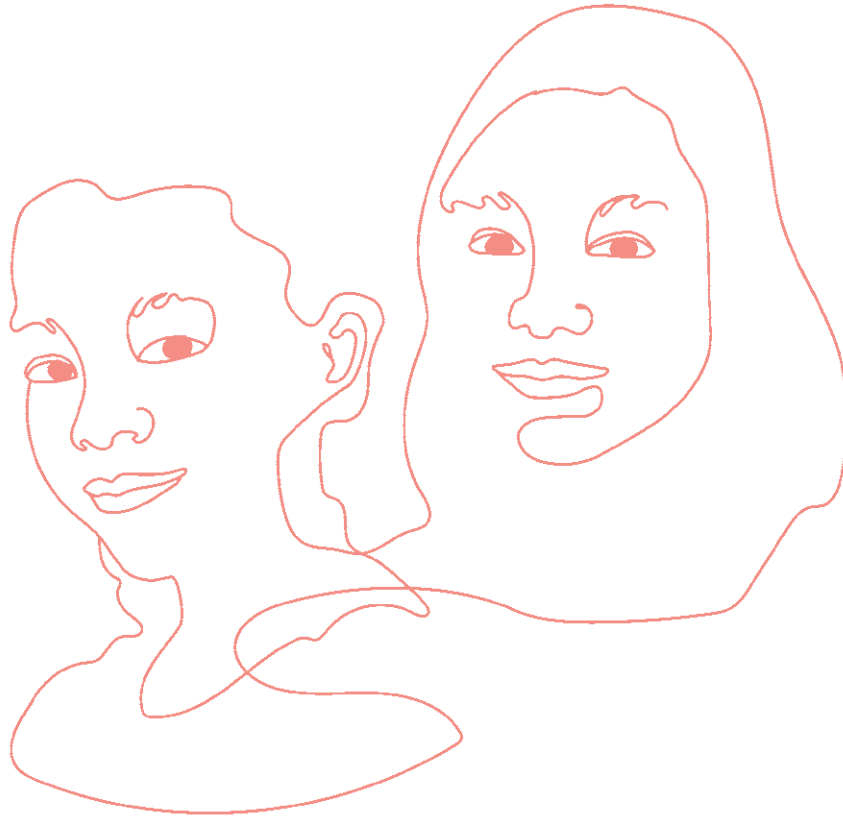
Uppsala: Uppsala Universitet, Forum för nationella minoriteter i Sverige – Hugo Valentin-centrum, 2011, sid. 118-119.

150. FN:s barnrättskommitté. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 16b.

151. SVT:s webbplats, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/ordning-i-skolan-kan-bli-fall-for-hogsta-domstolen>, Aftonbladets webbplats, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/jdpgbb/intern-kritik-mot-beo-larare-blir-osakra>, Expressens webbplats, <https://www.expressen.se/nyheter/efter-hard-kritik-regeringen-ser-over-beo/> (hämtad:2020-02-12).

152. 5 kap. 6 § skollagen.

153. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet (prop. 2009/10:165) sid. 321 ff och s. 680.

har lärare inom ramen för sin tillsynsplikt befogenhet att ingripa med visst våld som går utöver nöd- och nödvärnsrätten.¹⁵⁴

Detta är inte i linje med barnkonventionens krav på ett absolut förbud mot alla former av våld.¹⁵⁵ Vi ser även en risk att befogenheten missbrukas och används när den inte är tillåten, vilket flera rättsfall också tyder på.¹⁵⁶ Fallen rör exempelvis att lärare tagit grepp om elever, med våld visat ut elever ur klassrum och slagit elever på kinden med öppen hand.¹⁵⁷

Det saknas ett uttryckligt förbud i skollagen mot våld i bestraffningssyfte (barnaga). Däremot finns det ett förbud för vuxna att utsätta barn för kränkande behandling¹⁵⁸ och en stor andel av anmälningarna till

Skolinspektionen (41 procent under 2018) rör elever som utsatts kränkningar av skolpersonal.¹⁵⁹ Det visar att det finns ett behov av att förtydliga om lärare får använda våld med stöd av skollagen – och i sådana fall på vilket sätt och i vilken omfattning. Möjligheten att använda befogenheter som samtidigt kan leda till allvarliga kränkningar av barnets integritet och rätt till skydd mot våld medför ett stort ansvar och ställer höga krav på lärare och rektorer.

På påståendet att det är okej för en förälder att ge ett barn en örfil svarar 86 procent i vår attitydundersökning att de inte alls instämmer. Det betyder samtidigt att 14 procent inte fullt ut tar avstånd från att föräldrar ska kunna använda våld mot

154. NJA 1988 sid. 586 och NJA 2009 sid. 776.

155. Barnkonventionen, artikel 19.

156. NJA 2016 sid. 596, HovR Övre Norrland 2012-05-07 B 671-11, HovR Skåne Blekinge 2014-09-10 FT 2102-13, HovR Västra Sverige 2015-03-13 B 5194-14, Göta HovR 2019-07-01 FT 471-19, Observera att det sista hovrättsärendet (Göta HovR 2019-07-01 FT 471-19) överklagats till Högsta domstolen som gett prövningstillstånd: beslut om pt: HD 2019-10-21 T 4238-19, Örebro TR 2013-05-06 FT 3191-12, Lunds TR 2014-03-20 FT 3020-12, Södertälje TR 2017-10-10 B 1191-17, Skaraborgs TR 2019-06-24 FT 3975-18.

157. HD 2019-10-21 T 4238-19, NJA 2016 sid. 596.

158. 6 kap. 9 § skollagen.

159. Skolinspektionen, Tillsyn utifrån individärenden – statistik över anmälningar och beslut 2018, sid. 8. Skolinspektionens webbplats, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/anmalningar/tillsyn-utifran-individarenden-2019/tillsyn-utifran-individarenden-2018.pdf> (hämtad 2020-02-12).

sina barn i uppfostrande syfte. Resultat går i linje med den undersökning som Stiftelsen Allmänna Barnhuset gjort av föräldrars attityder till kroppslig bestraffning, där 92 procent tyckte att det var oacceptabelt att slå, eller ge barnet en örfil, om barnet gör föräldern arg.

Sedan 1960-talet har den positiva inställningen till våld i uppfostrings syfte sjunkit, för att sedan 1990-talet ligga på en jämn nivå mellan sju och tio procent av befolkningen.¹⁶⁰ Vi ser i vår granskning av tingsrättsdomar att när våld i uppfostrande syfte mot barn tas upp i domstol leder det i hög grad till fällande dom, vilket är mycket positivt. Samtidigt vet vi att det bara är en bråkdel av våldet mot barn som anmäls och att en ännu mindre andel leder till åtal.¹⁶¹

Agaförbudet är ett exempel på hur tydlig lagstiftning tillsammans med ökad kunskap kan förändra normer och leda till attityd- och beteendeförändring inom den vuxna befolkningen. Föräldrars attityd till barn har förändrats och andra, mindre auktoritära och mer inkluderande, uppfostringsmetoder används. Men det faktum att andelen positivt inställda till barnaga legat konstant de senaste 30 åren är oroande. Det finns därmed heller ingen anledning att tro att antalet barn som utsätts för våld kommer att sjunka.

Allt våld kan förebyggas, men det krävs åtgärder, kunskap och kompetens för att uppnå detta. Vi ser ett fortsatt stort behov av kunskapshöjande och normförändrande insatser. I detta ingår att tydligt lyfta de väldokumenterade, långtgående negativa effekter som våld mot barn har för det enskilda barnet och för samhället i stort.¹⁶² För att eliminera alla former av våld mot barn krävs

ett samlat grepp där förebyggande insatser, normförändring, resurser, lagstiftning, behandling och hantering av våldsutsatta barn ingår. Det är även oacceptabelt att de barn som utsätts för våld får olika stöd beroende på var i landet de befinner sig.

8.4 Ta barns åsikter på allvar

Det finns inga särskilda åldersgränser för när ett barn ska få komma till tals. Vilken betydelse åsikten ska få är däremot beroende av barnets ålder och mognad. Barns rätt att komma till tals är starkt sammankopplad med principen om barnets bästa. En förutsättning för att göra en prövning av barnets bästa är i de allra flesta fall att barnet på något sätt får göra sin åsikt hörd, eller att barnets åsikt på annat sätt kan klarläggas.¹⁶³

En slutsats som kan dras utifrån vår attitydundersökning är att ju längre ett beslut ligger från barnet desto färre anser att barnet ska få komma till tals.

När det gäller beslut som ligger nära barnet är det fler som anser att det är mycket viktigt att barnet ska få komma till tals. Trots det tycker endast en fjärdedel att det är mycket viktigt att eleven får komma till tals i frågor som gäller särskilt stöd och fler än hälften anser inte att det är mycket viktigt att barn kommer till tals i frågor om sitt boende vid en vårdnadstvist.

Ett återkommande tema i Barnombudsmannens tidigare samtal med barn är brister i rätten att komma till tals. Barn har till exempel berättat att de inte alltid känner sig delaktiga i skolans processer efter att de anmält kränkningar.¹⁶⁴ Barn i den sociala barnavården har uttryckt att de inte känt sig delaktiga i socialtjänstens utredningar, vilket

160. Janson, S, Jernbro, C & Långberg, B., Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige- en nationell kartläggning, 2011, sid. 90-91.

161. Se ovan under kapitlet, Barnet i den juridiska processen.

162. Se bland annat FN:s Barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011), om barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 16 och 44.

163. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) om barnets rätt att bli hörd, punkt 70.

164. Barnombudsmannen, Välkommen till verkligheten, 2015, sid. 84.

sedan lett till att de upplevt sin placering som mindre lyckad.¹⁶⁵ Även FN:s barnrättskommitté har uttryckt oro över att barn i Sverige inte får uttrycka sin åsikt i praktiken, bland annat vid utredningar som görs av socialtjänsten.¹⁶⁶

Vårdnadsutredningen kommer fram till ett liknande resultat. Kartläggningen visar att det fortfarande är vanligt att barns åsikter, inklusive hur de har beaktats vid bedömningen av barnets bästa, inte framgår av utredningar eller av domar. I snitt framgår barnets inställning i drygt hälften av utredningarna och i mindre än hälften av domarna. Störst är bristerna när det gäller yngre barn.¹⁶⁷

Även i Barnrättighetsutredningen framkommer att barn inte alltid kommer till tals. Kartläggning av socialtjänstens beslut i barnavårdsutredningar där barnet bevittnat våld mellan föräldrarna visade att samtal med barn inte hade genomförts i över hälften av fallen. De flesta av utredningarna rörde små barn och just låg ålder var ofta en motivering till varför barnet inte fått komma till tals. Men i flera av utredningarna var anledningen till att barnet inte hörts att föräldrarna inte lämnat sitt samtycke. Utredningen konstaterar att det är särskilt problematiskt att vårdnadshavaren har möjlighet att begränsa barnets deltagande i utredningar som rör våld inom familjen, där barnets åsikter är centrala.¹⁶⁸

Barnrättighetsutredningen har undersökt hur rättstillämpningen i socialnämndens beslut fattade enligt Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) stämmer överens med de rättigheter

barn har enligt barnkonventionen. Kartläggningen visade att inga samtal med barnet ägt rum i hälften av utredningarna. Inte heller verkar några särskilda kommunikationshjälpmedel för att hjälpa barn med bristande kommunikativ förmåga att uttrycka sina åsikter ha använts i utredningarna.¹⁶⁹

I våra intervjuer med barn som kommit till Sverige med sina familjer framkommer att barnen inte fått frågor om sina asylskäl¹⁷⁰ och Barnrättighetsutredningen kommer till ett liknande resultat.¹⁷¹

8.4.1 Låt barnet komma till tals på ett tryggt sätt

Det finns ett stort behov av att stärka barnets rättigheter i utredningar och processer. Hur detta ska ske på bästa sätt beror på vilken typ av process barnet är inblandat i. En viktig skillnad är om barnet ses som part i målet eller inte. De allmänna kommentarer, utredningar och rapporter vi presenterar i den här rapporten kommer fram till olika förlag. Dessa har ännu inte genomförts i sin helhet.

Inrätta specialdomstolar för barn

FN:s barnrättskommitté påtalar att konventionsstaterna bör överväga att inrätta specialdomstolar när det gäller barn som utsatts för våld. Kommittén uttalar även att alla yrkesutövare som arbetar med och för barn bör få specifik sektorsövergripande utbildning om rättigheter och behov för barn i olika åldersgrupper, samt om förfaranden som är anpassade för barn.¹⁷²

165. Barnombudsmannen, Vem bryr sig? när samhället blir förälder, 2019, sid.23.

166. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 19 och 20.

167. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 306-307.

168. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 228-229.

169. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 199.

170. Barnombudsmannen, Vi lämnade allting och kom hit, 2017, sid. 25.

171. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 170 ff.

172. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) om barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 56.

Inför bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals

Barnrättighetsutredningen föreslog, som en åtgärd för att stärka barnrättsperspektivet i myndighetsutövningen, att bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals förs in i förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen (1971:291). Utredningen konstaterade även att det kan finnas skäl att införa motsvarande bestämmelser i rättegångsbalken. Utredningen konstaterade vidare att det främst brister inom det offentlighetsrättsliga området. Inom ramen för utredningens uppdrag fanns inte möjlighet att djupare utreda om behoven även gällde för rättegångsbalken.¹⁷³

Stärk barnets ställning i mål om boende, vårdnad och umgänge

I föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge framgår barnets bästa tydligt och här går svensk lagstiftning längre än barnkonventionen.¹⁷⁴ Trots det anser Vårdnadsutredningen att det behövs förbättringar när det gäller att redovisa barnets åsikter och hur dessa har beaktats i förhållande till bedömningen av barnets bästa och, hur riskbedömningar redovisas.¹⁷⁵ Utredningen föreslår att en ny bestämmelse införs i inledningen av sjätte kapitlet föräldrabalken där det framgår att barn ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter eller sin inställning i frågor rörande vårdnad, boende och umgänge. Om barnet inte framför sina synpunkter ska hans åsikter eller inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets

åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad.¹⁷⁶

Vårdnadsutredningen konstaterar emellertid att möjligheten för barn att själva vara med i domstol fortsatt bör vara begränsad. Något som Barnombudsmannen i sin roll som expert i utredningen och flera remissinstanser ställde sig kritiska till. Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholmsuniversitet skrev i sitt remissvar *”Att avfärda barns rätt att vara part i mål som rör dem själva eller företräddas av ett ombud utan en fördjupad analys, där samtliga aspekter beaktas, är därför problematiskt.”* Enligt vår kritik saknades djupare analys eller resonemang kring hur de brister som finns i dagens system skulle kunna avhjälpas och på så sätt möjliggöra för de barn som vill höras inför domstol att göra det på ett tryggt sätt.¹⁷⁷

Samordna parallella processer

LVU-utredningen lyfter i förhållande till barnets bästa att barn inte sällan medverkar i parallella processer inom rättssystemet, vilka inte alltid samordnas. I vissa fall kan barnet ha olika ombud i de olika processerna, trots att de i grunden kan handla om samma sak. Det kan till exempel gälla ett barn som är i en process för att bli omhändertagen utifrån LVU, samtidigt som det pågår en straffrättslig process gentemot barnets förälder på grund av våld. Eller att ett barn som begått brott och ska ställas till ansvar för detta inför domstol, samtidigt är aktuell för ett omhändertagande enligt LVU på grund av det brottsliga beteendet. I vissa fall kanske det även kan finnas en tredje process där barnet inte är part, men likväl berörs. Detta gäller om föräldrarna också går

173. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 270.

174. Skrivningen i 6 kap. föräldrabalken ”barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut” är en starkare skrivning än skrivningen i barnkonventionens artikel 3 ”i första hand bör beaktas vad som bedöms vara barnets bästa”.

175. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 280.

176. Se barnet! (SOU 2017:6), sid. 33.

177. Se barnet! (SOU 2017:6), särskilt yttrande av program och utredningschefen Anna Karin Hildings Boqvist, sid. 562-563, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Umeå universitet, Rädda Barnen och Stiftelsen Allmänna Barnhuset remissvar, Se barnet! (SOU 2017:6)

in i en vårdnadstvist. För barn där parallella processer pågår är det av yttersta vikt att så mycket samordning som möjligt sker och att barnet, om det är lämpligt, har ett och samma ombud genom samtliga processer.¹⁷⁸

Avskaffa olämplighetsrekvisiten

I föräldrabalken och utlänningslagen finns de så kallade olämplighetsrekvisiten som i praktiken försvagar barnets rätt att komma till tals eftersom det villkoras. Barnet ska höras, om det inte anses olämpligt. Barnombudsmannen har upprepade gånger påpekat att dessa rekvisit bör tas bort. Vår ståndpunkt är att barnet ska skyddas i sitt deltagande, istället för att skyddas från deltagande. FN:s barnrättskommitté har också uppmanat Sverige att stärka barnets rätt att bli hörd och att lagstiftning om denna rättighet ska genomföras effektivt.¹⁷⁹

Möjliggör återförvisning

Barnombudsmannen har tidigare i förhållande till migrationsmål uttryckt att ett ärende bör återförvisas om det kommer fram att barnet inte hörts eller om barnets bästa inte beaktats.¹⁸⁰ Detta skulle kunna gälla även för andra mål, exempelvis mål om vårdnad, boende och umgänge, eller omhändertagande.

Förtydliga domstolens utredningsansvar

Ett annat förslag är att förtydliga domstolens utredningsansvar. I förtydligandet bör det framgå vad som behövs för att ett

beslutsunderlag ska vara tillräckligt, särskilt i förhållande till bedömningar av barnets bästa.¹⁸¹ Domstolar har idag möjlighet att ta in sakutlåtanden från experter.¹⁸² För att stärka utredningsansvaret bör det ses över hur denna möjlighet används och om den i högre grad kan användas för att stärka barnets rättigheter. I förslaget till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige föreslås att regeringen bör utreda om institutionen skulle kunna avge *amicus curiae*-utlåtanden. En roll som *amicus curiae* skulle innebära att institutionen på eget initiativ får lämna in ett utlåtande i en rättsfråga inom institutionens verksamhetsområde. Institutionen skulle på så sätt få ytterligare ett verktyg i att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna.¹⁸³ Detta kan vara en intressant möjlighet även för Barnombudsmannen.¹⁸⁴

8.5 Föräldrars bestämmanderätt måste begränsas

Vårdnadshavare är de primära ansvarsbärarna gentemot barnet och de har ett långtgående omsorgsansvar för barnet enligt föräldrabalken kapitel 6. Detta omsorgsansvar finns även tydligt med i barnkonventionen.¹⁸⁵

I svensk rätt saknar barn under 18 år rättshandlingsförmåga, vilket innebär att huvudregeln är att barn även saknar processbehörighet.¹⁸⁶ Avsaknaden av processbehörighet medför att barn saknar möjlighet att såväl inleda en process i domstol som att överklaga beslut från myndigheter. I de fall barnet eller den unge saknar process-

178. Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU (SOU 2015:71), sid. 465.

179. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt. 20.

180. Barnombudsmannen, Vi lämnade allting och kom hit, 2017, sid. 35-36.

181. Leviner, P, Domstolens funktion i LVU-ärenden: behov av specialiserade barndomstolar?, Nordisk socialrättslig tidskrift, 2012, sid. 128.

182. 40 kap. 1 § rättegångsbalken.

183. Förslag till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige (Ds 2019:4), sid. 163 ff.

184. Barnombudsmannen remissvar, Promemorior Förslag till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige (Ds 2019:4).

185. Såväl i inledningen (preambeln) som utskrivet i vissa artiklar, främst art 5 och 18 (se även artikel 14.2 om religionsfrihet och artikel 27.2 om skälig levnadsstandard).

186. Av 9 kap. 1 § föräldrabalken framgår att den som är under arton år är omyndig och inte själv får råda över sin egendom eller åta sig förbindelser.

behörighet företräds hen av en ställföreträdare.¹⁸⁷ Vanligen är det barnets vårdnadshavare.¹⁸⁸ I många fall fungerar detta bra. Däremot är det inte rimligt att barns möjlighet att påtala kränkningar och få upprättelse villkoras av föräldrarnas kapacitet och vilja att stötta barnet. Det finns också situationer där lagstiftaren gjort undantag och gett barn viss rättshandlingsförmåga, till exempel kan barn från femton år ansöka om stöd från socialtjänsten utan vårdnadshavares samtycke.¹⁸⁹

I en rad situationer är föräldrarnas möjligheter att bestämma över barnet så långtgående att det kan ifrågasättas om det verkligen motiveras av föräldrarnas ansvar gentemot barnet. Ett exempel är frågan om umgänge med en förälder som barnet inte bor hos. Enligt föräldrabalken är det barnet som har rätt till umgänge med föräldern.¹⁹⁰ Men barnet har ingen som helst möjlighet att utkräva denna rättighet, utan det är istället föräldern som ensidigt kan kräva umgänge med barnet.¹⁹¹ Detta kan ske även mot barnets uttryckliga vilja med hjälp av polishämtning. Ett annat exempel är när olika myndigheter vill höra barnet under en viss process. I många fall, till exempel i asylärenden och i mål om vårdnad, boende och umgänge¹⁹², har en vårdnadshavare rätt att säga nej till att barnet får komma till tals, även om barnet själv vill det.¹⁹³

De biologiska föräldrarnas starka ställning i Sverige har stor betydelse för vad som

anses vara barnets bästa. Av ett prejudikat från högsta förvaltningsdomstolen 2012 framgår att vård enligt LVU inte enbart kan fortsätta för att barnet inte vill separeras från fosterföräldrarna.¹⁹⁴ Konsekvensen är att ett barn som bott större delen av sitt liv i ett familjehem kan ryckas upp därifrån mot sin vilja, trots att detta strider mot vad som är barnets bästa.

Vårdnadshavarnas bestämmanderätt kan också sätta käppar i hjulet för barn som vill hävda sina rättigheter. Ibland kan till och med vårdnadshavarna stoppa barnet från att använda denna möjlighet. Ett tydligt exempel är följande: För att ett barn som blivit mobbad i skolan ska kunna få hjälp från Diskrimineringsombudsmannen (DO) eller Barn- och elevombudet (BEO) krävs vårdnadshavarens godkännande. Vårdnadshavaren har dessutom möjlighet att kräva upprättelse för barnet hos dessa instanser mot barnets uttalade vilja.¹⁹⁵ Men idag är det i praktiken omöjligt för ett barn att få upprättelse om det sker en kränkning som faller inom DOs mandat, eftersom DO anser att "Den påfrestning som en utredning och en efterföljande domstolsprocess innebär för samtliga inblandade barn kan sällan rättfärdigas i ljuset av det drabbade barnets intresse av ekonomisk ersättning. Av dessa skäl för DO, med utgångspunkt i principen om barnets bästa, inte talan för barns räkning i fall som rör trakasserier eller sexuella trakasserier mellan barn."¹⁹⁶

187. 11 kap. 1 § st. 2 rättegångsbalken.

188. 6 kap. 2 § och 10 kap. 2 § föräldrabalken.

189. 3 kap. 6 a § socialtjänstlagen.

190. 6 kap. 15 § föräldrabalken.

191. 6 kap. 15 a § föräldrabalken.

192. Det var dock enligt Vårdnadsutredningen ovanligt att en vårdnadshavare hade hindrat barnet från att samtala med utredaren hos familjerätten. Detta skedde enbart i 2 av 139 granskade mål. Se kapitlet, barnet som rättighetsbärare.

193. 6 kap. 11 § föräldrabalken.

194. HFD 2012 ref. 35. Bestämmelsen i 1 § femte stycket LVU, att vad som är bäst för barnet ska vara avgörande för beslut enligt lagen, innebär inte att överväganden som enbart är relaterade till risken för skada vid en separation från ett familjehem ska vägas in i bedömningen av om vården ska upphöra.

195. 6 kap. 2 § diskrimineringslagen och 6 kap. 15 § skollagen (medgivande krävs upp till 16 års ålder).

196. Information från Diskrimineringsombudsmannen till Barnombudsmannen i e-post den 27 januari 2020.

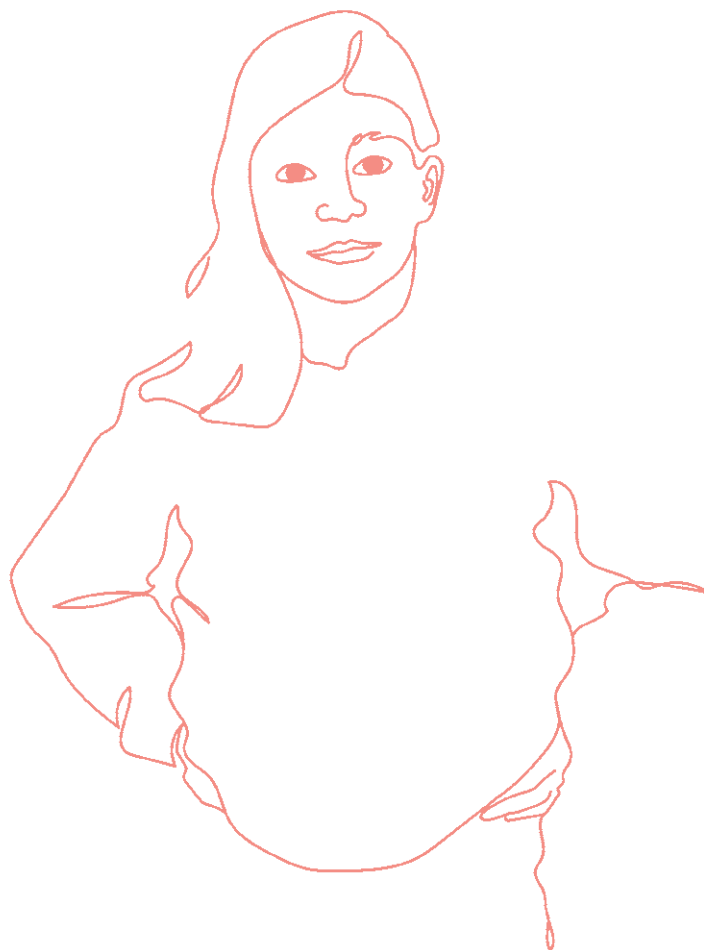
8.6 Ge barn möjlighet till upprättelse

Klagomöjligheten till FN:s barnrättskommitté är inte tillgänglig för barn i Sverige. FN:s barnrättskommitté har kritiserat Sverige för detta och uppmanat regeringen att skyndsamt ratificera det tredje fakultativa tilläggsprotokollet till barnkonventionen.¹⁹⁷ Protokollet skulle göra det möjligt för barn att föra fram individuella klagomål till FN:s barnrättskommitté i Genève, när deras mänskliga rättigheter enligt barnkonventionen kränks och nationella rättsmedel uttömts.

När det gäller barns klagorätt syns ett starkt stöd för detta i vår attitydundersökning. Sju av tio ansåg att det är viktigt att barn själva kan föra fram klagomål till en myndighet när deras rättigheter kränks. Vissa barn vi pratade med som beskrev tydliga kränkningar var också medvetna om vart de kunde vända sig när deras rättigheter kränkts.

Barnombudsmannen har tidigare granskat barns klagomöjligheter.¹⁹⁸ Slutsatsen var att det finns många instanser som kan ta upp och driva rättighetskränkningar, men de flesta är inte anpassade efter barn, och i många fall också okända för de barn som skulle kunna ha nytta av dem. I vissa instanser har barnet inte möjlighet att få upprättelse, eller ett beslut ändrat, utan kritik och rekommendationer riktas mot verksamheten som begått rättighetskränkningen. Det finns heller ingen instans som har ett övergripande ansvar för kränkningar som rör alla rättigheter i konventionen.¹⁹⁹

Det finns ett stort behov av ytterligare diskussion, utredning och genomlysning

av lagstiftningen på dessa områden. Det är därför positivt att regeringen tillsatt en utredning för att kartlägga hur svensk lagstiftning och praxis stämmer överens med barnkonventionen, även om utredningen inte ska lämna några förslag.²⁰⁰ Vi ser ett särskilt behov av en översyn av lagstiftningen kring barnet i utredningar och rättsprocess, föräldrars bestämmanderätt i relation till barnets rättigheter och barnets klagomöjligheter.

197. FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt. 61.

198. Barnombudsmannen, Barn och ungas klagomöjligheter, 2016.

199. Unicef genomförde en liknande granskning 2017 och kom till samma slutsatser. Unicef, Hur ska barn i Sverige få upprättelse när deras rättigheter kränks?, 2017.

200. Kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen (Dir. 2018:20) och Tilläggsdirektiv till Barnkonventionsutredningen (Dir. 2019:57).

SÅ GJORDE VI RAPPORTEN

9.1 Undersökning av allmänhetens attityder till barns rättigheter

Under hösten 2019 gjorde Barnombudsmannen en attitydundersökning bland allmänheten. En enkät skickades ut till 8 257 slumpmässigt utvalda personer i åldern 18–79 år. Totalt svarade 2004 personer på enkäten, vilket innebär att den genomsnittliga deltagarfrekvensen skattades till 24,3 procent. För att korrigera mindre avvikelser mellan målpopulationen och urvalet vägdes resultaten i efterhand. Vägningen baserades på kön, ålder och region.

Skillnader mellan grupper diskuteras endast i löptext om de är statistiskt signifikanta på 95-procentsnivån.²⁰¹ I figurer förekommer dock både statistiskt signifikanta och icke statistiskt signifikanta skillnader. I syfte att beakta jämställdhetsperspektivet har huvudfokus varit att jämföra svarsandelar mellan gruppen män och gruppen kvinnor.²⁰² Inställning till påståendena har mätts med en femgradig skala där respondenter som instämmer till stor del eller helt och hållet i ett påstående har kategoriserats som att de har en positiv inställning.

9.2 Samtal med barn om barns rättigheter

Mellan den 30 september och 17 oktober

2019 genomförde vi samtal med barn i tio olika klasser i fem slumpmässigt utvalda kommuner runt om i landet. Totalt träffade vi 145 barn och unga, 65 flickor och 80 pojkar, i årskurs 5 och 8. För att få en så bred bild som möjligt valde vi att samtala med barn och unga med olika förutsättningar och på olika platser i landet. Vi träffade barn med funktionsnedsättning, barn som är nyanlända i landet och barn som tillhör olika minoritetsgrupper, samt barn som bor i kommuner med olika förutsättningar, exempelvis storstads- respektive landsbygds-kommuner.

Vi höll både workshops och gruppintervjuer i elevernas egna klassrum. Vi samtalande med barnen i helklass, halvklass eller mindre grupper under cirka 90 minuter utifrån gruppens egna förutsättningar. Samtalen tog sin utgångspunkt i rättigheterna i barnkonventionen, med fokus på de fyra grundprinciperna. Samtalsstödet var utformat utifrån frågeområden snarare än exakta, detaljerade frågor. Genom att låta barnet berätta så mycket som möjligt utan att ledas av intervjuaren ville vi komma närmre barnets egen syn på sin verklighet.

Innan vi träffade barnen informerade vi vårdnadshavare²⁰³. Om barnen själva samtyckte spelades gruppsamtalen in för att sedan transkriberas. De transkriberade

201. En statistiskt signifikant skillnad på 95-procentsnivån innebär att det är mindre än 5 procents risk att den observerade skillnaden kan förklaras enbart av slumpen.

202. Enligt de jämställdhetspolitiska målen ska all statistik som relaterar till individer vara insamlad, analyserad och presenterad efter kön.

203. Det handlade om passivt samtycke. Vi informerade vårdnadshavare att säga till om de inte ville att barnet skulle delta.

intervjuerna tematiserades och analyserades därefter utifrån grundprinciperna i barnkonventionen.

Utgångspunkten för vårt arbete är att barn är experter på sin egen situation. Barnens röster är inte representativa för samtliga barn och unga och resultaten kan därför inte generaliseras till andra grupper. Citat har valts ut som exempel på ett mönster i materialet, eller för att fördjupa förståelsen för hur barn och unga resonerar kring sina rättigheter.

9.3 Genomgång av tingsrättsdomar

Under våren 2019 gick vi igenom 30 domar från 21 olika tingsrätter från Malmö i söder till Skellefteå i norr. Vi hade också avstämningar med representanter från rättsväsendet och universitetsvärlden i förhållande till urval, frågeställningar och resultat. För att hitta domar sökte vi i rättsdatabasen Zeteo efter tingsrättsdomar från hela 2018 som innehöll orden "uppfostrande syfte" eller "uppfostringsyfte" i fall där åklagaren åtalat en person för misshandel, ofredande eller grov fridskränkning. Vi granskade samtliga 30 domar för att dels se hur domstolen resonerade kring det uppfostrande syftet i utövandet av våldet (det vill säga om det såg som en förmildrande eller försvårande

omständighet), dels se hur barnets rättigheter tillgodosågs i processen. Det sistnämnda handlar främst om huruvida barnet blivit lyssnat till och fått sin åsikt beaktad (artikel 12) och om domstolen i första hand beaktade vad som bedömdes vara barnets bästa (artikel 3).

I de 30 domarna vi granskade var sammanlagt 48 barn målsägande. Barnen var mellan två och arton år. Medelåldern var sju år. Könsfördelningen var relativt jämn, även om det var ett något större antal pojkar än flickor som var målsägande.²⁰⁴

Personer som hade åtalats var såväl pappa som mamma (ibland ensamma, ibland tillsammans), styvpappa och i ett fall farmor.²⁰⁵

204. Kön har inte angetts i alla domar (i ett fall med fyra barn är barnens personuppgifter avidentifierade) men där det angetts är det 25 pojkar och 19 flickor.

205. I 18 fall var pappan ensam åtalad, i 6 fall var mamman ensam åtalad. I 3 fall åtalades både mamma och pappa. Styvpappan åtalades i två fall, i båda fallen som ensam åtalad.

DEFINITIONER OCH BEGREPP

Amicus Curiae²⁰⁶ Går tillbaka till romersk rätt och betyder ”vän till domstolen”. Det betecknar någon som, utan att ha något partsintresse i ett pågående mål, erbjuder domstolen information och synpunkter. Dessa ska framförallt ta sikte på någon rättsfråga som är av betydelse för avgörandet av målet.

Ankomstboende²⁰⁷ Migrationsverkets boende för asylsökande som precis har kommit till Sverige.

Barnahus²⁰⁸ är till för barn och unga under 18 år som misstänks ha blivit utsatta för misshandel eller sexuella övergrepp. Där får barnet eller den unga träffa berörda personer på en och samma plats.

BUP²⁰⁹ Barn- och ungdomspsykiatri är till för barn och unga upp till 18 år som behöver psykiatriskt stöd eller vård.

BVC²¹⁰ Barnvårdscentralen ger hälsovård till alla barn mellan 0 och 5 år. På BVC följs barnets utveckling och hälsa. Det är kostnadsfritt och frivilligt att besöka BVC.

LVU²¹¹ Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Minoritet²¹² I Sverige finns fem erkända nationella minoriteter, judar, romer, samer, (som dessutom är Sveriges urfolk), sverigefinnar och tornedalingar. Detta innebär bland annat att individer som tillhör dessa minoriteter har särskilda rättigheter som rör språk, kultur och inflytande.

Misshandelsbrottets smärtrequisit²¹³ Krav på att gärningen (misshandeln) orsakat smärta som inte är omedelbart övergående.

Olämplighetsrequisit²¹⁴ Innebär att barnets rätt att få uttrycka sina åsikter begränsas. Barnet ska höras, om det inte anses olämpligt.

206. Förslag till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige (Ds 2019:4), sid. 163.

207. Migrationsverkets webbplats, <https://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Fastighetsagare-och-uthyrare/Bostader-for-asylsokande.html> (hämtad 2020-03-05).

208. Polisens webbplats, <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brott-mot-barn/barnahus/> (hämtad 2020-03-09).

209. Vårdguidens webbplats, <https://www.1177.se/Stockholm/barn--gravid/vard-och-stod-for-barn/bup--barn--och-ungdomspsykiatri/> (hämtad 2020-03-05).

210. Vårdguidens webbplats, <https://www.1177.se/Stockholm/barn--gravid/vard-och-stod-for-barn/besok-pa-barnavardscentralen-bvc/> (hämtad 2020-03-05).

211. Migrationsverkets webbplats, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-199052-med-sarskilda-bestammelser-om-vard_sfs-1990-52 (hämtad 2020-03-05).

212. Minoritet.se webbplats, <https://www.minoritet.se/fragor-och-svar> (hämtad 2020-03-05).

213. Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19), sid. 252 ff.

214. Se till exempel 1 kap 11§ utlänningslagen.

Papperslös²¹⁵ Termen är ursprungligen en direkt översättning av franskans "sans papier", som betyder utan identitetshandlingar. På svenska används uttrycket bildligt och avser handlingar som ger personen rätt att vistas i landet. Man behöver alltså inte sakna identitetshandlingar för att vara papperslös.

Processbehörighet²¹⁶ Innebär att den klagande är behörig att för egen räkning väcka talan vid domstol och agera inom ramen för processen. Processbehörighet och rättshandlingsförmåga hänger ihop.

Rättshandlingsförmåga²¹⁷ Barn under 18 år är omyndiga och har därför begränsad rättshandlingsförmåga. Den som saknar rättshandlingsförmåga får till exempel inte ta hand om eller bestämma över sin egendom och kan inte heller åta sig olika förpliktelser.

Återförvisning²¹⁸ När en högre rättsinstans beslutar att skicka tillbaka ett mål till en lägre instans för ny prövning. Detta kan till exempel göras på grund av att omständigheter som hovrätten anser vara av betydelse inte prövats.

215. Socialstyrelsen, Social rapport, 2010. sid. 269 och Statskontoret, Vård till papperslösa, En uppföljning av lagen om vård till personer som vistas i Sverige utan tillstånd, 2015, sid. 15.

216. Jmf 11 kap 1 § rättegångsbalken.

217. Jmf till exempel, föräldrabalken 9 kap 1§.

218. Åklagarmyndighetens webbplats, <https://www.aklagare.se/ordlista/a1/aterforvisning/> (hämtad 2020-03-05).

Barnkonventionen blev lag i Sverige den första januari 2020

Lagen öppnar möjligheter för att åtgärda och komma till rätta med brister som fortfarande hindrar barn att få sina rättigheter tillgodosedda. I arbetet med rapporten har vi pratat med barn om deras syn på sig själva och sina rättigheter, undersökt allmänhetens syn på barnets rättigheter och tittat på hur domstolar och utredningar använder ett barnrättsbaserat synsätt.

Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 och sedan dess har barnets rättigheter successivt stärkts i lagstiftning och i den praktiska tillämpningen. Men det återstår fortfarande ett stort arbete för att barn ska ses som fullvärdiga rättighetsbärare och för att ett barnrättsbaserat synsätt ska genomsyra alla åtgärder som rör barn – från lagstiftning till barnets vardag.

I rapporten lyfter vi tre områden där det krävs förändringar: Barnrättsperspektivet i utredningar och rättsprocesser måste stärkas, föräldrarättens inskränkningar på barnrätten behöver begränsas och barnets möjligheter att hävda sina rättigheter och få upprättelse måste säkerställas.

BARNOMBUDSMANNEN

Postadress: Box 22106,

104 22 Stockholm

Telefon: 08-692 29 50

E-post: info@barnombudsmannen.se

Webbplats: www.barnombudsmannen.se